

Digitaliseret af | Digitised by



**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):

Titel | Title:

Udgivet år og sted | Publication time and place:

Fysiske størrelse | Physical extent:

Schæffer, Aage.

Københavnske Apoteker paa Christian den
Fjerdes Tid : Nogle nyere Undersøgelser.

København : Levin & Munksgaard, 1921

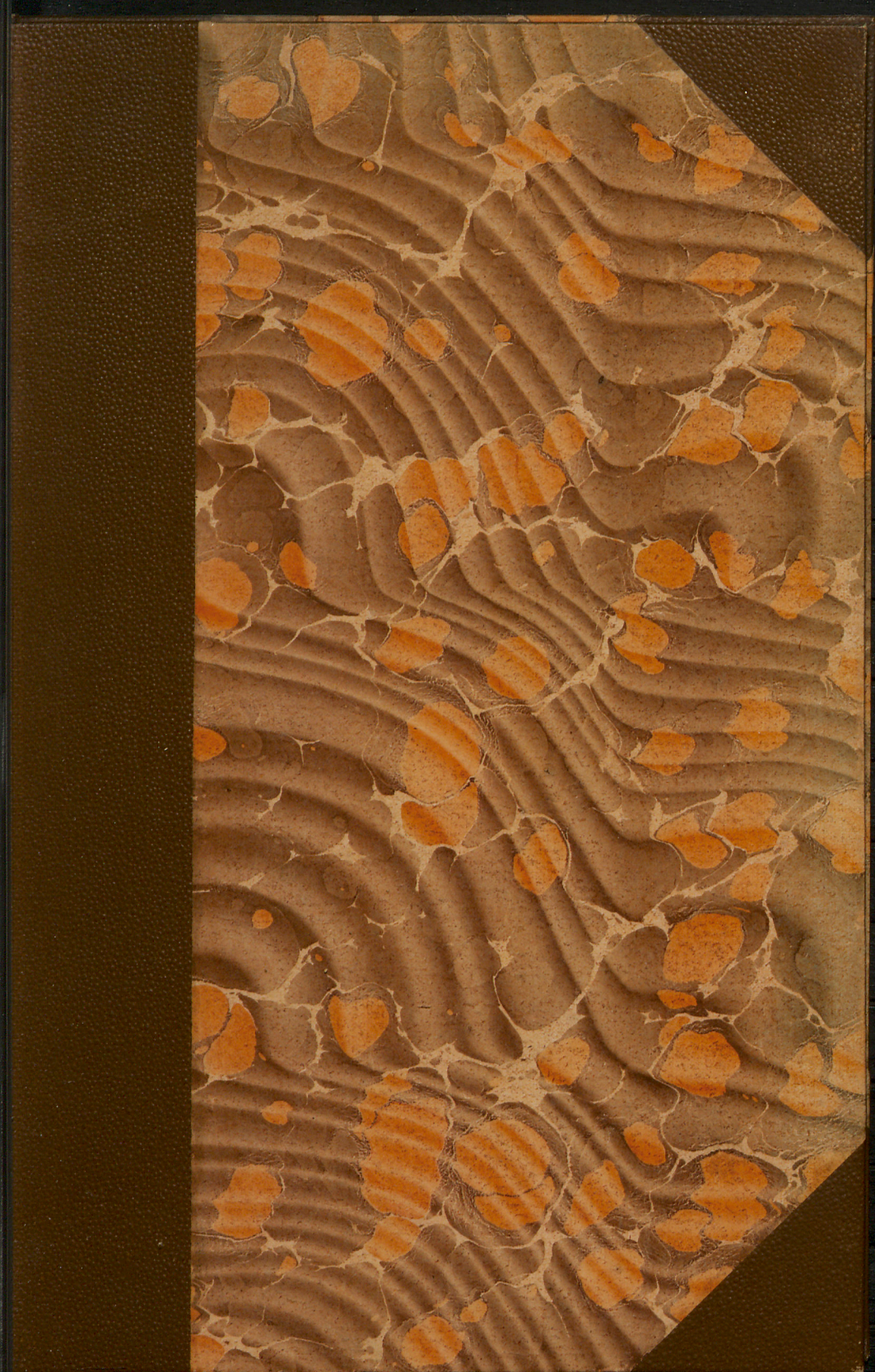
52 s.

DK

Værket kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge PDF-filen til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work may be copyrighted in which case the PDF file may only be used for personal use. If the author died more than 70 years ago, the work becomes public domain and can then be freely used. If there are several authors, the year of death of the longest living person applies. Always remember to credit the author



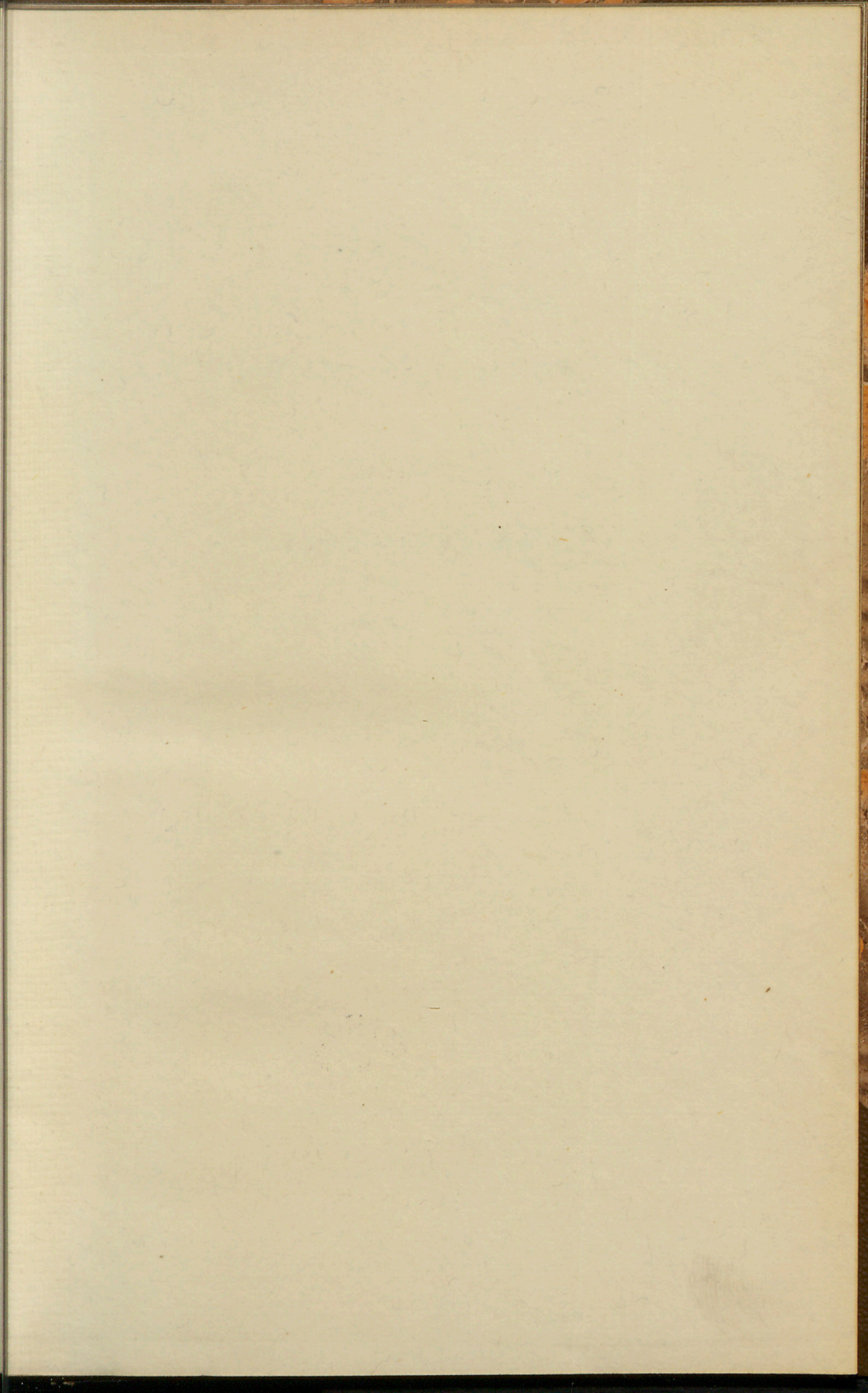
32, - 186

Det Kgl. Bibliotek



130024833586





KORBENHANSKE

APOTHEKE

DR. CHRISTIAN DR. J. M. B. DR.

NO. 1111, 1112, 1113, 1114

1111, 1112, 1113, 1114

1111, 1112, 1113, 1114

1111, 1112, 1113, 1114

1111, 1112, 1113, 1114

KØBENHAVNSKE APOTEKER

PAA CHRISTIAN DEN FJERDES TID

NOGLE NYERE UNDERSØGELSER

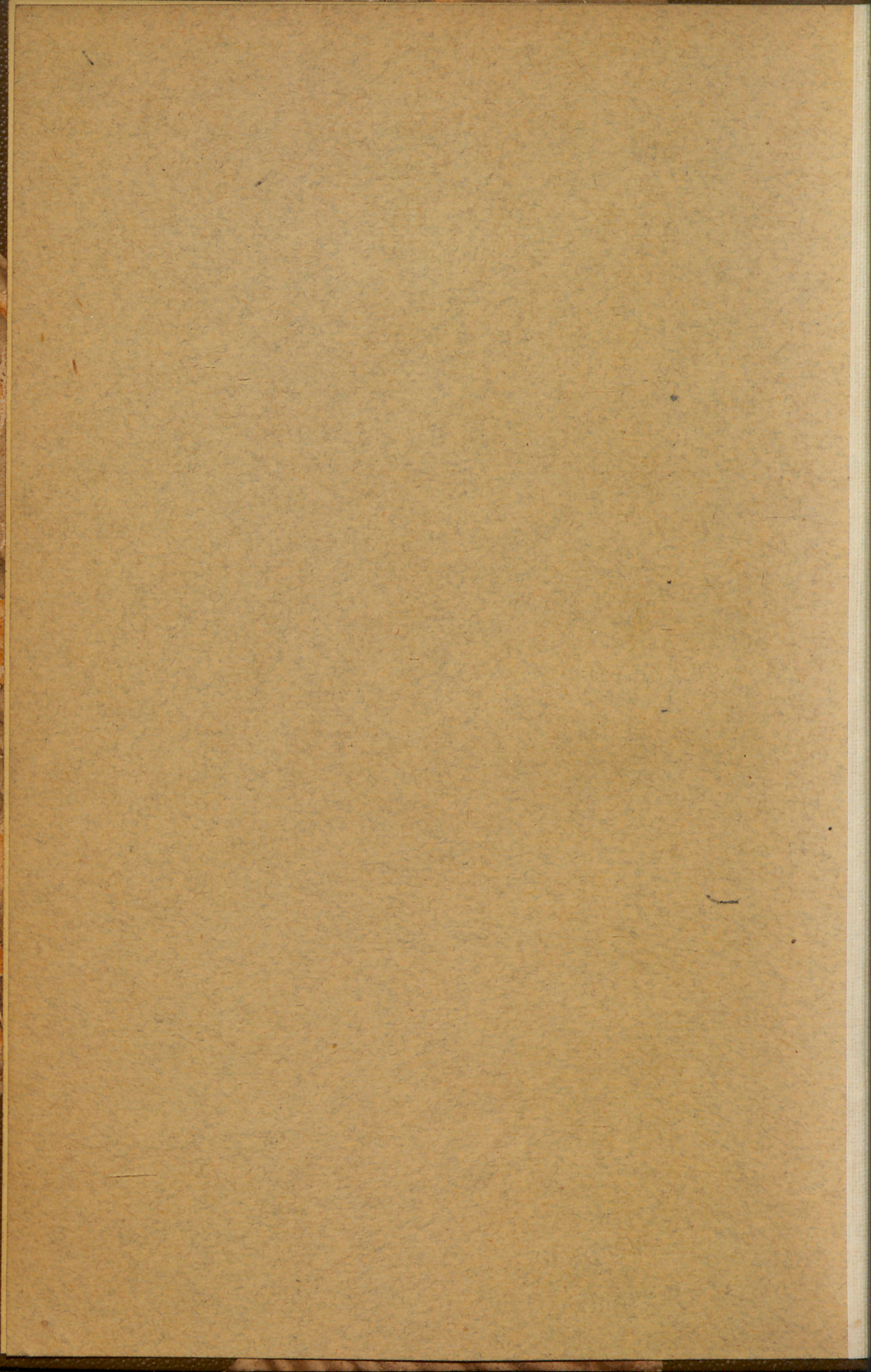
VED

AAGE SCHÆFFER

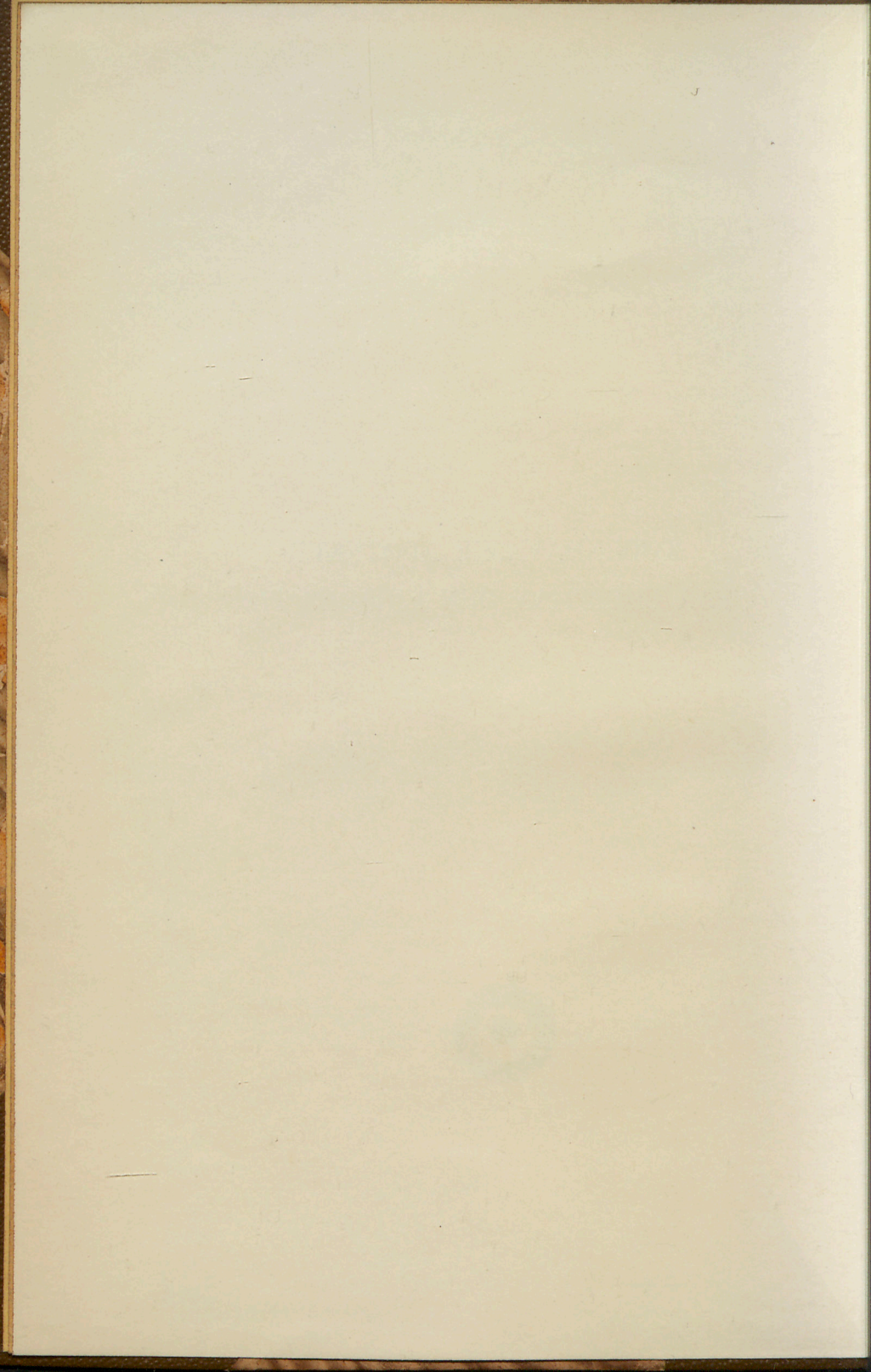
cand. pharm.

1922. 2056

LEVIN & MUNKSGAARDS FORLAG
KØBENHAVN MCMXXI.



KØBENHAVNSKE APOTEKER
PAA CHRISTIAN DEN FJERDES TID.



KØBENHAVNSKE APOTEKER

PAA CHRISTIAN DEN FJERDES TID

NOGLE NYERE UNDERSØGELSER

VED

AAGE SCHÆFFER

cand. pharm.

LEVIN & MUNKSGAARDS FORLAG
KØBENHAVN MCMXXI.



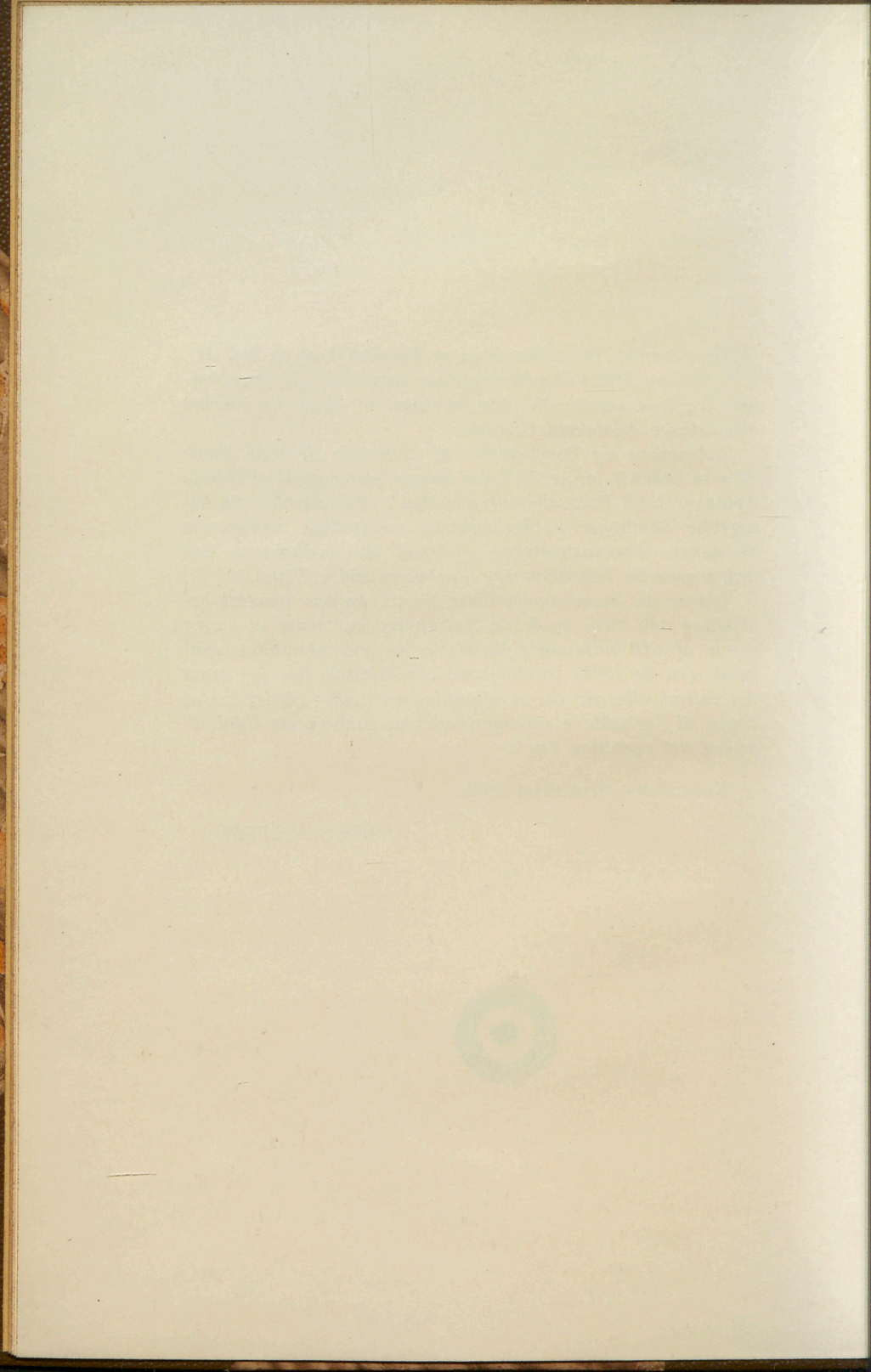
Nærværende lille Afhandling er Resultatet af en Del Arkiv- og Biblioteksundersøgelser som Led i de Forarbejder, jeg i de senere Aar har foretaget til Brug for Værket »De danske Apotekers Historie.«

Indsamling og Bearbejdelse af Materiale til dette Værk er som bekendt for en Del Aar tilbage paabegyndt af afdøde Apoteker Emil Dam, der ved sin Død i 1915 efterlod sig betydelige Samlinger herhenhørende, væsentligst vedrørende de danske Provinsapoteker, derimod kun forholdsvis lidt vedrørende de københavnske Apotekers ældre Historie.

Det er da hovedsagelig disse sidste, jeg har maattet beskæftige mig med; og da de Slutninger, jeg mener at kunne drage af det indsamlede Materiale, er saa væsentligt afvigende fra de hidtil foreliggende Meddelelser, har jeg ment det rettest allerede nu at offentliggøre dem i Stedet for at vente, til Forholdene engang tillader at paabegynde Udgivelsen af det egentlige Værk.

København, September 1921.

AAGE SCHÆFFER.



I.

I »Den farmaceutiske Stat i Danmark 1915« opføres som det ældste af de nu bestaaende danske Apoteker »Svane-Apoteket i København«, og Staten nævner som dette Apoteks Indehavere indtil Aaret 1660 følgende Apotekere:

Willum Uno	Bevilling	15.8.1536
Mathern von Wermelskirchen	»	10.9.1572
Peder Wendtzke	»	29.7.1581
Mathias Kalckauen	»	17.5.1592
Hans Stein	»	12.9.1620
Johannes Woldenberg	»	11.9.1635
Samuel Meier	»	29.3.1644
Christopher Heerfordt	»	6.9.1660

De derefter nævnte Ejere af dette Apotek er med Hensyn til dette Arbejde uden Interesse, da det er ganske givet, at de alle (Christopher Heerfordt inclusive) har været Indehavere af det nuværende SvaneApotek; derimod maa Meddelelsen om Tiden før 1660 undergaa meget betydelige Ændringer.

(Om Apotekernes Navne, der med Hensyn til Stavaemaaden i ovenstaaende Liste er noget afvigende fra »Statens«, er at bemærke, at jeg der og i det følgende

har opført Navnene saaledes, som de forekommer hyppigst eller i de respektive Apotekeres originale Underskrifter.)

— — —

I Begyndelsen af det 16. Aarhundrede laa der paa det østlige Hjørne af Højbrostræde*) og Amagertorv et anseligt »Stenhus«, der ejedes af den kendte københavnske Borger og Raadmand, Hans Meissenheim med Tilnavnet Bogbinder¹⁾. Efter hans Død gik Gaarden i Arv til hans 2 Sønner, Hans og Ambrosius, hver med sin Halvpart. Af Frygt for Udfaldet af en mod ham rejst Retssag paa Grund af hans egenmægtige Optræden under Københavns Belejring i 1536 tog Borgmester Ambrosius Bogbinder sig af Dage kort efter Byens Overgivelse til Christian III., hvilket skete den 28. Juli; og Kongen inddrog nu hans Halvpart af Fædrenegaard under Kronen som konfiskeret Gods. Den Broderen Hans tilhørende Del blev i dennes Besiddelse til 1552, da Kongen købte den af ham. Der kendes fra dette Aar (dat. 19. Februar) en kgl. Befaling til Tolderen i Helsingør Sander Leyel om at udbetale Købesummen (600 Mark lybsk) til Mester Hans Bogbinder, som Dagen efter gav Kongen Skøde²⁾. Gaarden var nu i Kronens Eje til 1602.

*) Det nu forsvundne Højbrostræde var en Forbindelsesgade mellem Amagertorv og Slotsholmen. Den Bygningskarré, der paa den vestlige Side begrænsedes af denne Gade og paa den østlige Side af Store Færgestræde, nedbrændte fuldstændigt ved den store Brand i 1795 og blev ikke senere genopført, idet Grunden blev udlagt til nuværende Højbroplads.

Den 11. Decbr. 1536 udstedte Christian III et aabent Brev til Apoteker J o h a n D i e c k, hvorefter denne som Belønning for hidtidig og fremtidig udvist »Troskab og villig Tjeneste« hos Kongen fik Lov til for sig og Arvinger »til evig Tid« at maatte nyde, bruge og beholde den Halvdel af Stenhuset i Højbrostræde, som hidtil havde tilhørt Ambrosius Bogbinder*), dog kun paa den Betingelse, at han inden førstkommende Pinsedag havde indrettet et fuldstændigt Apotek der i Gaarden, som han selv skulde bebo. Johan Dieck har efter denne Bevilling at dømme aabenbart staaet i Christian III's Tjeneste, formentlig som Hofapoteker; noget nærmere herom kendes dog ikke, og heller ikke om hans fremtidige Virksomhed. Han omtales ikke oftere; Bevillingen er overstreget i Registranten, og har sikkert slet ikke været benyttet af ham.

Den næste kendte Bevilling til at være Apoteker i Gaarden i Højbrostræde blev udstedt 15. September 1546 til Willum Uno (Vilhelm von Unna).³⁾

I Herholdt og Mansas »Samlinger til den danske Medicinalhistorie« (Side 231 ofl.) skrives, at Johan Dieck fik sin Bevilling »strax efter Belejringen,« og da han ikke benyttede den, have »fra samme Aar.... et andet aabent Brev (til Willum Uno) fra Christian den Tredie, dateret Flensborg die Assumptionis Mariae« (Marie Himmelfartsdag = 15. August). Denne fejlagtige Meddelelse er vandret videre om i Literaturen (bl. a. ogsaa

*) Haandskriftet i Registranten har »Anthonius Bogbinder«, en ren Skrivefejl (citeret saaledes i Kbhvns. Dipl. II, S. 250); i »Danske Magazin« III R., 6 B., S. 111 staar »Ambrosius Bogbinder«.

til de pharmaceutiske Stater), og efterhaanden er det betragtet som en sikker Kendsgerning, at Uno skulde have faaet sin Bevilling 15. August 1536, altsaa oven i Købet førend vi gennem Registranten erfarer om Diecks Bevilling. Som allerede meddelt af K. Caroe (i »Medicinalordningens Historie«, Kbhvn. 1917) er den af Herholdt og Mansa omtalte Bevilling identisk med en, den 25. Marts (Marie Bebudelsesdag) 1550, udstedt ny Bevilling for Uno, hvori der meddeltes ham flere Rettigheder end dem, der hjemledes ham ved Bevillingen af 1546*).

Det kunde imidlertid se ud, som om der har været en Apoteker Antonius i Tidsrummet mellem Johan Dieck og Uno. Om ham vides i saa Fald intet udover, at der i Unos Bevilling staar, at Kongen tillader denne at tage Bolig i den Gaard i Højbrostræde, som »Anthonyus Apoteker, nu sidst afdøde, iboede.« I det foran omtalte Skøde, som Hans Bogbinder i 1552 udstedte til Kongen, skriver han, at han sælger sin Part, »en broderdel«, i den Gaard og Grund i Højbrostræde, »som min salige broder Ambrosius bogebinder sidst udi boede oc nu Willum Apotecker udi boer.« Her nævnes altsaa intet om en eventuel Apoteker Antonius i et mellemliggende Tidsrum; medens Skødet snarere bekræfter den Antagelse, at heller ikke Johan Dieck nogensinde har været Gaardens Beboer.

Willum Apoteker fik i sin Bevilling, foruden Brugsretten over Apotekergaarden, desuden Frihed for al Byens Tynge, men skulde til Gengæld holde et godt Apotek med forstandige Svende og betale 30 Joachimsdalere om Aaret i Leje af Gaarden. I den udvidede Be-

villing af 1550 fik han Eneret som Apoteker i København og fritoges samtidigt for den aarlige Husleje mod at holde og lønne en Apotekersvend, der daglig skulde gøre Tjeneste hos Kongen og ledsage denne paa Rejser.

10. September 1572 fik Uno Frihed for Skat i sin Livstid, og det siges i Kongebrevet, at han nu har overdraget sit Apotek til Mathern von Wermelskirchen, der samme Dag fik Bevilling⁵⁾; det er dog meget tvivlsomt, om denne Overdragelse har fundet Sted. Vi hører aldrig mere noget til Wermelskirchen, hvorimod vi finder Uno i Rentemester-Regnskaberne leverende Varer til Hoffet lige til 1578. Det er da mere sandsynligt, at Uno har beholdt Apoteket til sin Død i 1580, og at hans virkelige Efterfølger var Peder Wendtzke, der fik Bevilling til dette Apotek den 29. Juli 1581. Om denne ved vi fra Rentemester-Regnskaberne, at han i 1574 var i Unos Tjeneste som Svend, idet han nævnes som saadan i en Udbetaling af 16. Juli d. A. til Uno for Urter og Speceri udtaget hos denne siden forgangne Mikkelsdag 1573. Wendtzke har derfor formentlig været i Unos Tjeneste til dennes Død, og derefter i et Aarstid bestyret Apoteket for Unos Enke Anne Nielsdatter, som 15. Februar 1580 fik Bevilling til i et Aar efter Mandens Død at benytte hans Hus kvit og frit.⁶⁾

I Wendtzkes Bevilling sattes den aarlige Lejeafgift af Gaarden til »10 gamle Dalere«, og den samme Afgift kom i 10 Aar til at gælde for den næste Apoteker i Rækken Mathias Kalckauen, som ægtede Wendtzkes Enke. Peder Wendtzke døde i 1590 og blev begravet i St. Nikolaj Kirke, hvor der opsattes et Epita-

fium over ham.⁷⁾ Hans Enke, Margrethe Giertsdatter, fortsatte Apotekets Drift, hvilket fremgaar af en kgl. Missive til Detlef Holck (Lensmand paa Københavns Slot) dateret Koldinghus 7. December 1590, hvori denne faar Befaling til at lade Peder Wendtzkes Enke blive boende i Huset og holde Apotek der, saaledes som hun har ansøgt Kongen om; dog skal han alvorligt foreholde hende, at hun skal holde alt i Rigtighed paa Apoteket, saa enhver til en rimelig Pris kan faa, hvad han behøver.⁸⁾ Kalckauen har da sandsynligvis bestyret Apoteket indtil deres Ægteskab; Bevilling fik han 17. Maj 1592.⁹⁾

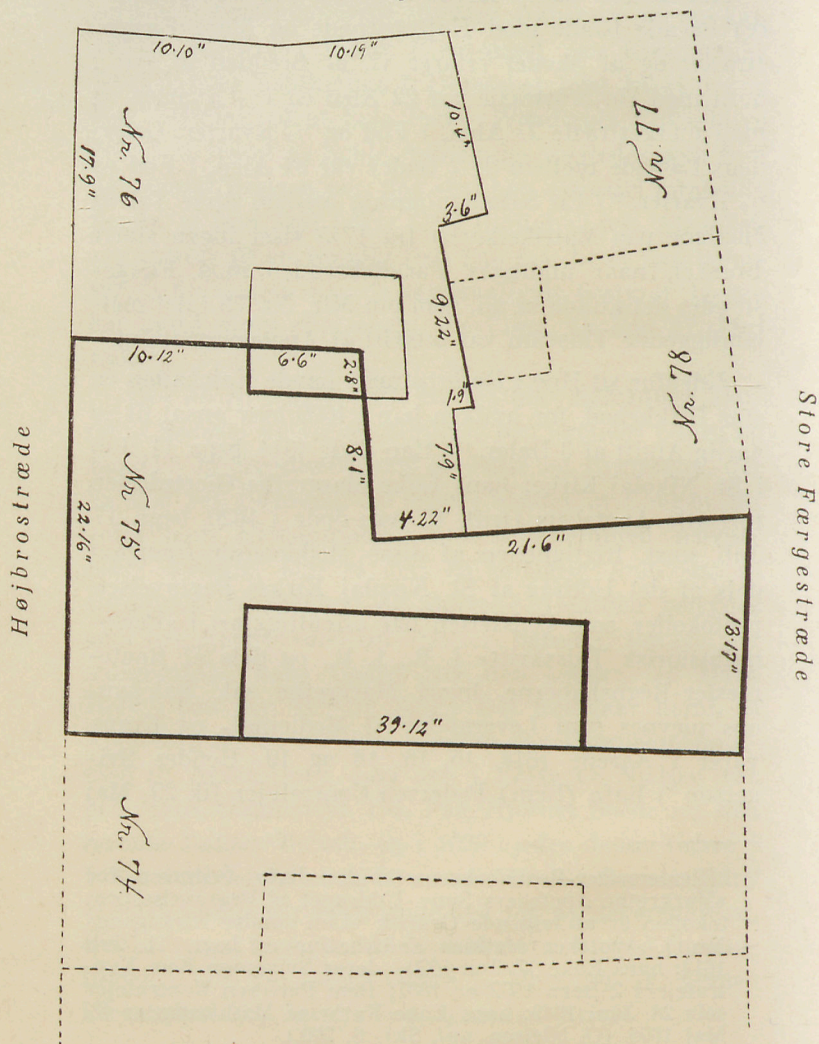
Den 30. November 1602 fik Mathias Kalckauen Skøde af Kongen for sig og Arvinger paa Kronens Gaard og Grund i Højbrostræde med de Huse og Bygninger, der da stod paa Grunden; det siges i Skødet, at Kongen har solgt ham Ejendommen, men Købesummen nævnes ikke; derimod faar vi deri en nøjagtig Angivelse af Grundens Beliggenhed og Størrelse. Gaarden betegnes som beliggende »mellem Baltzer Berndtz, Borger her sammesteds, hans Gaard paa den søndre, og Hans Holst's paa den venstre Side.« Det fremgaar heraf, at Apotekergaarden nu ikke længere var Hjørneejendommen til Amagertorv, som den i Følge O. Nielsen var paa Hans Bogbinders Tid. Paa Hjørnet boede nu den nævnte Baltzer Berndt, og i 1620 ejedes denne Gaard i Følge Jordebogen af en Kræmmer Henrik Berner. Hans Holstes Gaard var beliggende syd for Apotekergaarden, hvilket ogsaa fremgaar af Jordebøgerne, og ved Opmaalingen i 1755 var denne Gaard = Matr. Nr. 74, Apotekergaarden Nr. 75 og Hjørnegaarden Nr. 76.

Kalckauens Gaard havde dengang (og stadigt senere) Facade baade mod Højbrostræde og Store Færgestræde; og af Skødet erfarer vi, at Bredden af syd i nord mod Højbrostræde var 22 Alen og $1\frac{1}{2}$ Kvarter, og mod Færgestræde 27 Alen, 1 Fod og $\frac{1}{2}$ Kvarter; Grundens Længde mellem de 2 Gader var 34 Alen, 1 Fod og $\frac{1}{2}$ Kvarter.¹⁰⁾ En Sammenligning mellem disse Tal og Maalene paa Matrikelkortet fra 1755 viser ingen større Forskel, naar undtages Facadebredden mod Færgestræde; det kunde se ud, som om Mtr. Nr. 78 i det mellemliggende Tidsrum var udskilt af Apotekergaarden.

Udenfor sit Hus i Højbrostræde havde Kalckauen en stor Drikkebod, for hvilken han i 1609 blev ansat til en aarlig Afgift af 3 Daler.¹¹⁾ Han døde 1614, begr. 11. Juli i St. Nikolaj Kirke; hans Enke Margrethe Giertzdatter, fortsatte Apotekets Drift, til hun døde i 1620, begr. 17. Juli smst. Rigtigheden af disse Meddelelser fremgaar dels af det Uddrag af St. Nikolaj Kirkes Begravelsesprotokoller, som O. Nielsen har offentliggjort i »Personalhistorisk Tidsskrift« I. R., 1. B., og dels af Rente-mester-Regnskaberne, hvori Margrethe sal. Kalckauens nævnes som Leverandør af Medicinal- og Kramvarer i Aarene 1614, 15, 16, 18 og 19. Hendes Svigersøn *) Rafn (Rem) Pedersen Contrafejer fik 29. Maj

*) I Rente-mester-Regnskaberne kaldes Rafn Pedersen for »Margrethe Apotekers Søn«. Uddraget af Begravelsesprotokollen er af følgende Ordlyd: »Den søndre Kirkegang« Nr. 1. Apoteker Mathias Kalckhoffue er begr. 11. Juli 1614; hans Enke 17. Juli 1620; deres Svigersøn Rem Kontrafejers 2 Børn 1632 og 1637; Rem Petersen Kontrafejer selv 28. Juni 1649; hans Enke Kathrine Mathiasdatter 18. Maj 1676. (O. Nielsen, anf. Skr. S. 209.)

Amagertorv



Grundplan af Apotekergaarden i Højbrostræde (Mtr. Nr. 75, Strand Kvarter) og Naboejendomme. (Efter Matrikel-Opmaalingen i 1755. Raadhusarkivet).

1622 udbetalt 114½ Rdl. 18½ Sk. som Rest af Hoffets Gæld for Medikamenter leverede af hende i 1619.

Forfatterne af Apotekertaksten af 1619 gør sig saaledes skyldige i en Fejl, naar de i dennes Forord nævner Mathias Kalckauen som den ene af Byens Apotekere i dette Aar; men samtidigt bliver Meddelelsen dog en yderligere Bekræftelse paa, at Apoteket i Højbrostræde endnu i 1619 blev drevet i Kalckauens Navn. — I 1620 blev Margrethe Apoteker ansat til en Afgift paa 3 Mark af den ovenfor omtalte store Drikkebod og en Afgift paa 8 Sk. af 2 Skure i Store Færgestræde.¹²⁾

For de nu anførte Apotekerbevillinger er der det ganske særlige Fællesskab, at der i dem alle skrives ikke blot, at vedkommende Apoteker maa holde Apotek i København, men udtrykkeligt fastsættes, at det skal være i Kongens Gaard i Højbrostræde, som han har erhvervet sig efter Ambrosius Bogbinder. Der er for disse Apotekeres Vedkommende altsaa ikke mindste Tvivl om, at de har været Indehavere af det samme Apotek; og vi er derved i Stand til at opstille en nøjagtig Apotekerrække foreløbig for Tidsrummet 1536 (1546) —1620:

- | | | |
|---------------------------------|-----------|------------|
| 1. Johan Dieck | Bevilling | 11.12.1536 |
| (Bevillingen ikke benyttet.) | | |
| 2. Willum Uno | » | 15. 9.1546 |
| fornyet | » | 25. 3.1550 |
| 3. Mathern von Wermelskirchen.. | » | 10. 9.1572 |
| (Bevillingen ikke benyttet.) | | |

Willum Unos Enke Anne Niels-		
datter	Bevilling	15. 2.1580
		(for et Aar.)
4. Peder Wendtzke	»	29. 7.1581
hans Enke Margrethe Giertz-		
datter	»	7.12.1590
5. Mathias Kalckauen	»	17. 5.1592
hans Enke Margrethe Giertzdatter		
(1614-1620).		

I 1609 fik Kalckauen sig en privilegeret Konkurrent, idet Kongen ved et aabent Brev af 27. Juni d. A. bestemte, at der fremtidig skulde være 2 privilegerede Apotekere i Hovedstaden ¹³⁾; og til disse beskikkedes Mathias Kalckauen, der jo var det i Forvejen, og Hans Stein, der paa det Tidspunkt i en Del Aar havde ernæret sig som uprivilegeret Apoteker i Byen. Naar Stein (bl. a. i de farmaceutiske Stater) opføres som Kalckauens Efterfølger i Kraft af en Bevilling af 12. September 1620, er dette altsaa ikke rigtigt; Stein havde da allerede i 11 Aar været privilegeret Apoteker samtidig med Kalckauen (og dennes Enke) og Indehaver af sit eget Apotek andetsteds i Byen.

Efter Margrethe Giertzdatter sal. Kalckauens Død i 1620 sad Hans Stein tilbage som Hovedstadens eneste privilegerede Apoteker. I Analogi med Bestemmelsen fra 1609 om, at Byen skulde have 2 saadanne, udstedte Christian IV nu et nyt aabent Brev dat. 12. September 1620 ¹⁴⁾ af nøjagtigt samme Indhold som Brevet af 1609, blot med den Ændring, at Navnet Mathias Kalckauen blev erstattet med Navnet Esaias

Fleischer. Denne, der ligesom Stein i en Del Aar havde været uprilegeret Apoteker i København, er altsaa Kalckauens egentlige Efterfølger som privilegeret Apoteker; men til ham skal jeg senere vende tilbage og foreløbig omtale det Steinske Officin.

II.

Hans Stein blev i 1595 under Titel af »Apoteker« optaget som Broder i »Danske Compagni« og nævnes i Rentemester-Regnskaberne for 1605-06, hvor der staar, at Johannes Stein »Urtekræmmer og Indvaaner i København« den 14. Oktober 1605 fik udbetalt 25 Daler 11 Sk. for forskellige Recepter og Medicamenter, leverede fra 4. November 1604 til 8. September 1605. I de følgende Aar fra 1607 til 24. Maj 1627 forekommer Stein ofte i Regnskaberne, som oftest dog kun med mindre Beløb. 27. Juni 1609 blev han, som foran omtalt, privilegeret Apoteker.

Om Steins Apotek har været beliggende i Skindergade i hele den Periode, han virkede i København, kan næppe afgøres, men fra 1619 vides det med Bestemthed. I den lille Vejledning omhandlende Midler mod Pest, som det medicinske Fakultet udgav i 1619, siges det, at Steins Apotek laa i Klosterstræde.*) Det er ogsaa rigtigt, thi som det senere skal vises, laa Steins Hus paa det vestlige Hjørne af Klosterstræde og Skindergade. I »Inscriptiones Haffniensis«, S. 269 anfører Resen Indskriften paa en Tavle anbragt paa Steins Hus »in platea

*) Velvillig Meddelelse af Hr. cand. pharm. Poul Hauberg.

nomine Skindergade appellata«; Indskriften, der havde følgende Ordlyd, angiver tydeligt Husets Anvendelse til Apotek:

Medicinam invenit Apollo,
Amplificavit Æsculapius,
Perfecit Hippocrates.
Soranus.

Volve super Jehovam viam tuam & spera in eo & ipse faciet, projice super Jehovam pondus tuum, & sustentabit te, non dabit in seculum mutationem justo.

(Apotekergaarden i Højbrostræde har næppe været prydet med Indskrifter; i alt Fald nævner Resen fra denne Gade kun en Tavle fra en Ejendom tilhørende Johannes Holstenius, formentlig den foran omtalte Hans Holst, Apotekerens sydlige Nabo.)

I den i 1609 afholdte Synsforretning over Skure, Boder, Kælderhalse etc. nævnes Stein overhovedet ikke; men i Følge Jordebogen af 1620¹²⁾ skulde han svare Jordskyld til Byen af 4 gamle og en ny Bod i Skindergade, hvilke Boder, som det fremgaar af en senere Taksationsliste (fra 1633), laa omkring Huset (udenfor Husets »vandfald« paa Byens Grund); paa samme Tid ejede han 4 Haver udenfor Jermers Skanse. Intet Steds nævnes Stein i Forbindelse med Apotekergaarden i Højbrostræde; og en Formodning om, at Stein efter Margrethe Kalckauens Død skulde være flyttet derhen, finder ingen Støtte i de historiske Kendsgerninger; han er blevet boende i Skindergade, og hans Efterfølger Johannes Woldenberg fortsatte Apotekervirksomheden paa samme Sted.

Stein døde 1629, og 10. December s. A. fik hans Søn Tilladelse til at drive Apoteket ved en dygtig Apoteker-svend, der var approberet af Stadens Læger.¹⁵⁾ Denne Bestyrer var Woldenberg, der allerede i Steins Levetid havde været ansat paa Apoteket, først fra 1622—25 som Medhjælper og senere i 2 Aar som Provisor. Dette fremgaar af en Ansøgning fra Woldenberg, som denne (i 1635? — Ansøgningen er udateret) sendte Kongen om at faa Steins Bevilling overført paa sig; og denne Ansøgning, der ikke tidligere har været offentliggjort, er yderligere et vægtigt Bevis for, at Stein og Woldenberg har været Ejer af det samme Apotek og de samme Ejendomme, idet vi derigennem faar at vide, at Woldenberg havde ægtet Steins Enke.

Dette interessante Dokument¹⁶⁾ lyder saaledes:

Durchleuchtigster Grossmechtigster Gnädigster
Konigh vnd Herr.

E. Kön. Maytt. gebe ich Dero geborner Holsteinscher gehorsambter Vnderthaen hirmit vnterthänigst zuuernehmen, wie dass Ich für nunmehr 22 Jahrn bey dem weylant Ehrnvestem vnd Hochgelartem Sall. *Johanne Lysio Doct: Medicinæ**) vnd bestaltem Apothekern E. Kon. Maytt. Stadt Flenssburgh die Apotheker Kunst mit högstem fleiss gebürlich erlernet vnd dieselbige nach geendigter *Disciplin* zu förderst in vnder-schiedtlichen ansehnlichen Apotheken in Teutschlandt *exercieret*, biss Ich zuletzt Anno 1622 bey Hanss Sthein Seligen E. Kon. Maytt. gewesenem *privilegiertem*

*) I Følge Schmidt: »Histor. Taschenbuch über die Entstehung der Apotheken« var Dr. med. Johan Lysius Læge og Apoteker i Flensborg fra 1602.

Apothekern alhier mich vntergeben, bey welchem ich erstlich 3 gantzer Jahr *serviret*, nachgehends von Schleesswigh verschrieben, wieder zu ihm in Dienst gekommen, da er mir dan die *Provision* anvertrawet, welche Ich auch fast 2 gantzer Jahr bey seinem Leben ohn Ruhm zu melden verwaltet. Nach seinem Todte hat die Wittwe die Apotheke dem Sohn zu gutte auff 6 Jahr angenommen, mit welcher ich mich inmittels durch Gottes Versehung verheirathet vnd biss hero die Apotheke auffgehalten vnd *administrirret* hab, also dass mir dessen Vnsere *Medici* alhier guhts Zeuchnuss geben sollen. Weil Inmittels nun Ich als *Interimisticus* gewesen, der Sohn auch die Apothecker Künst nicht allein nicht fortsetzen wollen, sondern sein *Patrimonium* lieberlich verzehret, vnd sich in Jüdtlandt befreyet hatt, und darmit dan auch die *officinæ pharmaceuticæ* daran wenniglich zum Höchsten gelegen, desto besser mugen bestellet sein vnd werden: Alss gelangt an E. Kon. Maytt. mein Vnterthänigst suchen, Dieselbe geruhen gnädigst mir Deroselben Natuhrlichen Vnterthanen Obgedachter Apotheken zuständige *Privilegia* in Königlichen gnaden zue *Conferiren* vnd vnter Dero Königlichen Handtzeichen und *Secret* gnädigst lassen *communicieren* vnd aussfertigen.

Solches vmb E. Kön. Maytt. ohngespart Leib, gutts vnd Blutts euserst zuuerdienen bin Ich so gehorsambst geneigt willig alss vnderthänigst pflichtschuldigh.

E. Königl. Maytt.

Vnderthänigster

Gehorsambster

Vnderthan

Johannes Woldenbergk.

Paa Ansøgningen er, med en anden samtidig Haand skrevet de tilsyneladende mystiske Ord »Hoer huilcken best. Doctores«; dem faar vi imidlertid en Forklaring paa gennem en kgl. Befaling af 31. August 1635 til »Medici udi København« om at forfare, hvem der var dygtigst til at forestaa et Apotek, enten Steins Søn eller den »person«, der bestyrede Apoteket, og Vedkommende vilde da faa meddelt Bevilling.¹⁷⁾ Steins Søn har med andre Ord selv søgt om at erholde Faderens Bevilling, hvilket synes at staa i nogen Modstrid med Woldenbergs Udtalelser; om disse Ansøgninger virkelig har givet Anledning til denne i saa Fald første Apoteker-eksamen her i Landet vides ikke; men i al Fald blev det Woldenberg, der 11. September 1635 fik Bevillingen som Apoteker i København,¹⁸⁾ maaske uden Konkurrence.

Han havde allerede inden dette Tidspunkt, formentlig ved sit Ægteskab, overtaget Steins Hus i Skindergade. I Taksationslisterne af 1633¹⁹⁾ finder vi ham opført som betalende Jordskyld af de samme 5 Boder »omkring hans Hus«, som Stein havde ejet, ligesom han betalte Jordskyld af de samme 4 Haver udenfor Jermers Skanse. I Mandtal over Hovedskatten af 1645²⁰⁾ nævnes han stadigt som boende i Skindergade (i Frimands Kvarter), og samme Sted opføres han i »Grundskat af Københavns By Anno 1653.«²¹⁾ I et Mandtal over Tjenestefolk (af 1652) nævnes han derimod med 1 Svend og 2 Piger i sin Tjeneste som boende i Klædebo Kvarter paa Nordsiden af Skindergade, ligesom han ogsaa opføres paa dette Sted i ovennævnte Grundskat af 1653. Den Ejendom, han her har ejet, synes ved Sam-

menligninger mellem Rækkefølgen af Ejere i denne og de følgende Grundtakster at have ligget paa Skindergades Nordside omtrent ved nuværende Lille Kannikestræde, lige overfor Klosterstræde. Denne Grund har rimeligvis gaaet ud til Kannikestræde, og det er da maa ske ogsaa Woldenberg, der er Tale om, naar der i Mandtalslisten af 1645 nævnes en »Jens Apoteker selv sjette« under Kannikestræde i Klædebo Kvarter.

At Woldenberg har været Ejer af flere Gaarde i Skindergade fremgaar ogsaa af Københavns Bys Pantebog, hvoraf jeg skal meddele nogle Uddrag (de vedføjede Datoer er Tinglysningsdagene):

»Johannes Woldenberg, Apoteker, pantsatte hans Gaard i Skindergade til Borgmester og Raad for 300 Rdl. Hovedstol med dens Renter. Mandag d. 8. Maj 1648.

»Johannes Woldenberg pantsatte ved sin Tjener Peter Boye sin Gaard, han selv iboer i Skindergaden, til Professor, Dr. Hans Svane for 3000 Rdl. in Sp. Mandag 20. Januar 1651.

»Johannes Woldenberg Apoteker gjorde Arnold Dyssel pant og forsikring udi hans Gaard i Skindergade han selv iboer, for forløfte til M. Hans Zoega, næst efter Dr. Hans Svanes Prioritet for Kapital 1000 Rdl. Mandagen den 22. Maj 1654.

»Johannes Woldenberg Apoteker pantsatte hans Gaarde i Skindergade til Jochum Spegelberrig og Henrik Høefell for Capital — 1000 Rdl. in Specie Mandag 19. Juni 1654.

»Johannes Woldenberg Apoteker gjorde ved sin Haandskrift som for Retten blev læst og paaskrevet, Frederik Thuresen Pant og Forsikring i den Gaard

Wentzel Dyseldorff nu paa Hjørnet af Klosterstræde iboer for Capital — 1000 Rdl. Mandag 18. December 1654.²²⁾

Af dette sidste Uddrag fremgaar, at Woldenberg i 1654 ikke længere beboede den oprindelige Apotekergaard paa Hjørnet af Klosterstræde; og om han selv senere har gjort det, kan ikke afgøres, men i 1659 boede hans Enke i Hjørnegaarden.

I Mandtal af 10. Januar 1659 over dem, der kan gaa til Volds under Belejringen, finder vi i Skindergade under Frimands Kvarter opført »Johannes Woldenbichs Enche, hindis Schwen och en Karl med fuld Gever«; og i Indkvarteringslisterne fra December s. A. opføres paa samme Sted, at »Johannes Woldenbergs Enche« kan have 1 Mand i Indkvartering.²³⁾ (Der er her ikke Tale om Steins Enke; Woldenberg var 2 Gange gift, anden Gang i Slutningen af 1640'erne med en Cathrine Jacobsdatter, med hvem han i Følge Kirkebogen havde 2 Sønner, Johan og Hans, døbte i Frue Kirke henholdsvis 1651 og 1654.)

Paa Grundlag af det her meddelte og ved at sammenligne Ejerrækken i de forskellige Mandtaller og Grundtakster kommer man med Sikkerhed til det Resultat, at den Stein-Woldenbergske Apotekergaard i Tidsrummet 1619—1659 har ligget paa det vestlige Hjørne af Klosterstræde og Skindergade. Og det gælder for Woldenberg som for Stein, at heller ikke han noget Steds nævnes i Forbindelse med Apotekergaarden i Højbrostræde eller med nogen anden Ejendom i Strand-Kvarter.

III

Af »Staten«s Fortegnelse over »Svane-Apotekets« Indehavere er vi efter det nu meddelte berettigede til at slette Hans Stein og Johannes Woldenberg. I sin Bog om »Apotekervæsenets Oprindelse og Udvikling« har Holger Rørdam bragt en Del af de foran omtalte Meddelelser, og opstiller den, rigtige, Formodning, at de 2 nævnte Apotekere har været bosiddende i Skindergade, uden dog nærmere at søge sin Formodning bevist; hvilket jeg hermed mener at have gjort. Samme Sted fremsætter nævnte Forfatter en anden, urigtig, Formodning, at Apotekervirksomheden i Højbrostræde skulde være fortsat af Apoteker Esaias Fleischer, og at denne først i 1637 skulde være flyttet til Amagertorv (dengang = »det gamle Fisketorv«), hvor han paa Hjørnet af Hyskenstræde havde sit Apotek.

Denne Antagelse kunde synes ret sandsynlig, naar vi erindrer os, at Fleischer var Kalckauens Efterfølger som privilegeret Apoteker i København. Rørdam synes dog hovedsagelig at have baseret sin Formodning paa Kendskabet til en Tavle, bærende Fleischers og Hustrus (Maren Hansdatters) Navnetræk samt Aarstallet 1637 og som var anbragt paa Hjørneejendommen paa Ama-

gertorv. En nærmere Betragtning af denne Ejendoms Historie vil dog vise, at der ikke kan tillægges denne Tavle en saa stor Betydning, men at den sandsynligvis kun skylder en Ombygning af Ejendommen sin Oprindelse.

Resen anfører i »Inscriptiones Haffniensis«, at Indskriften paa Tavlen, der fandtes »In ædibus Esaïæ Fleischeri Pharmacopolæ, ubi olim Armamentarium Regium«, havde følgende meget almindeligt forekommande Ordlyd:

Wo der HErr nicht das Haus bauet / so arbeiten
omsonst / die dran bauen.

Wo der HErr nicht der Stadt behütet / so Wache
der Wächter omsonst. Es ist umsonst / dass Ihr früh
auffsteht / und hernach lang sitzt / und esset euer
Brodt mit Sorgen / denn seinen Freunden gibt ers
schlaffend.

E. F. V. S.

M. H. D.

1637.

I det 16de Aarhundredes Midte var den store Hjørnegrund paa Fisketorvet i Slægten Rosenkranses Eje, og Kristoffer Rosenkrans opførte her et »Stenhus«. Under 21. Februar 1566 overdrog Peder Skram til Urup Kong Frederik II »sin Lod og Anpart, som er ham arvelig tilfalden med hans Hustru,, Elsebe Krabbe, efter hendes Morbroder, Christopher Rosenkrans til Bjørnholm, i det store Hjørnehus og Gaard i København med den norre Side af Huset op til Fisketorvet....«; og 8. Februar 1571 tilskøder Frands Banner til Kokkedal Kongen »2

Sosterparter i det store Stenhus paa Amagertorv, som Sl. Christopher Rosenkrans til Skjerne tilhorte....«²⁴⁾ Og et Aarstid efter gik yderligere en Del af Gaarden over i Kongens Eje, idet Fru Gertrud Krabbe, Enke efter Anders Sandberg til Kvelstrup, ved Skøde af 28. Januar 1572 overdrog Frederik II »sin Arvelod efter sin Morbroder Kristoffer Rosenkrans og sine Brødre Niels og Morten Krabbe i det store Stenhus og Gaard liggendepaa gl. Fisketorv næst vesten op til Mogens Torbensons Gaard og næst østen op til Hyskenstræde.«²⁵⁾ I denne Gaard lod Kongen indrette et Harniskskammer, ligesom han deri lod anvise Bolig for flere af Hoffets Tjenestemænd.

Den 15. August 1605 skødede Kongen sin og Kronens Part i det store Stenhus til »Borger og Apoteker« Werner von Klewe, hans Hustru og deres Arvinger til evindeligt Eje. Gaarden var i Følge Skødet beliggende ud til det gamle Fisketorv, sønden for Gaden, vesten næst op til afg. Christen Skeels Gaard, norden næst op til afg. Jørgen Rosenkranses Gaard og østen næst op til von Klewes eget Stenhus, som han havde købt af Sivert Grubbe, hvilken Gaard med forskrevne Kronens Hus under een Hefte er indbygget; den tilskødedes ham med jordfri Grund og alle de Huse og Bygninger, der stod derpaa og med andet rette Tilliggende.²⁶⁾ Werner von Klewe havde altsaa inden dette Tidspunkt købt den Del af Gaarden, der laa paa selve Hjørnet af Hyskenstræde østen for den kongelige Part og blev nu ved det sidste Køb Ejer af hele den store Hjørnegrund (senere og nuv. Mtr. Nr. 45, Strand Kvarter).

Fra Apoteker von Klewe gik Ejendommen over i Esaias Fleischers Eje, idet denne ægtede von Klewes Enke og fortsatte hans upriviligerede Apotekernæring. Dette Ægteskab er indgaaet før 1614, thi den 4. Febr. d. A. fik Fleischer udbetalt 1000 Daler af Kongens Rentemester for »en Del adskillige Urter, Gewürz og Speceri, der hos hans Hustrus afgangne Mand Werner von Klewe udi nogle fremfarne Aaringer er bekommet og udtaget til Kongens Behov.«²⁷⁾ Da Fleischer i 1620 rykkede ind i Rækken af Byens privilegerede Apotekere, var hans Stilling indenfor det københavnske Apotekervæsen altsaa ganske analog med den Stilling, Hans Stein indtog i 1609. De havde begge i en Aarrække virket som selvstændige Apotekere uden Privilegium, og det gælder ogsaa for Fleischer, at han i denne Periode var Leverandør af Apotekervarer til Hoffet.

I »Københavns Historie og Beskrivelse«, III. B., anfører O. Nielsen, at den københavnske Borgmester Simon Surbek (jun.) boede paa Fisketorvet, »vistnok« i Løveapotekets Ejendom. Dette synes dog ikke rigtigt. I Jordebøgerne af 1620 og 1633 opføres baade Surbek og Fleischer paa Amagertorv, begge svarende Afgift af Boder liggende paa Byens Grund udenfor deres Ejendomme; og at domme efter den Plads, de indtager i Rækkefølgen af Torvets Beboere, maa Surbek have boet paa Nordsiden, lige ved eller paa selve Hjørnet af Klosterstræde, og Fleischer ligesom baade før og efter disse Aar paa Torvets Sydside paa Hjørnet af Hyskenstræde. Simon Surbek var gift med Else Clausdatter, Enken efter Kristen Vibe; og denne Slægtsforbindelse kan ogsaa tyde paa, at han har boet paa Klosterstræ-

dehjørnet, da denne Ejendom netop i en Aarrække var i Slægten Vibes Besiddelse.²⁸⁾

Af det her anførte fremgaar tilstrækkeligt tydeligt, synes jeg, at Fleischer i al den Tid han virkede som Apoteker i København, har været bosiddende i Gaarden paa Hjørnet af Hyskenstræde. Og at han ikke til 1637 har benyttet Ejendommen i Højbrostræde fremgaar yderligere af, at vi, som det senere skal vises, kender andre Beboere af denne inden dette Tidspunkt.

— — —
Ved Hjælp af det Kendskab, vi nu har erhvervet os med Hensyn til de 3 københavnske Apotekere Steins, Woldenbergs og Fleischers Livsvirksomhed, er vi i Stand til at fastslaa, at ingen af disse har drevet Apotekernæring i den gamle Apotekergaard i Højbrostræde.

Hvorledes stiller det sig nu med den næste Apoteker, Samuel Meier, som »Staten« ogsaa har opført blandt Svane-Apotekets Indehavere?

Hans Bevilling er dateret 29. Marts 1644, og selve denne giver os straks den Underretning, at Meier ikke har været knyttet til et af Byens tidligere eller da bestaaende Apoteker, idet Kongen giver sin Hofapoteker Tilladelse til at oprette et nyt, tredje Apotek i København med den Motivering, at Byen, siden Kongen for »ungefær« 24 Aar tilbage bestemte, at der skulde være 2 privilegerede Apoteker, nu var tiltaget saa meget, at der var Plads for 3 saadanne.²⁹⁾

Af Mandtalslisten fra 1645 ses, at »kgl. Majestæts Apoteker Samuel Meier« da boede i Købmager Kvarter paa Østergades Nordside (i nuværende Nr. 56). Her

havde han indrettet sit Apotek i den østlige Halvdel af den kendte Ejendom »Oxekopen«, i en lang Aarrække en af Byens fineste Gæstgivergaarde, som han i 1647 købte af Rentemester Henrik Müller, eller vist snarere ejede i Fællesskab med denne. I »Grundskat af Københavns By Anno 1653« opføres han paa samme Sted, og Ejendommen ansættes til 1600 Rdl. At Gaarden paa Østergade stadig var i hans og efter hans Død i Arvingernes Besiddelse ses af, at Henrik Müller i 1664 solgte den til kgl. Konditor Johannes Madsen paa egne og Henning Meiers, Samuel Meiers Søns, Vegne.³⁰⁾ Meier har dog efter alt at dømme ikke haft sit Apotek paa Østergade i hele sin Levetid. I en Fortegnelse fra 1657 over »kgl. Tjenere, som ikke svarer under Byens Ret«³¹⁾, opføres Meier under Strand-Kvarter, og efter den Plads, han har i Rækken, maa det antages, at han har boet paa Amagertorvs Sydside lige ved Højbrostræde, eller, som det nedenfor skal vises, vist snarest i selve denne Gade. Den før Meier i anførte Liste nævnte »kgl. Tjener« boede paa Amagertorvs Sydside, og den efter ham nævnte boede i Store Færgestræde; i den samme Liste opføres under Østergade kun Henrik Müller paa det Sted, hvor vi ellers tidligere har fundet dem begge.

Samuel Meier døde 1658, begr. i September i St. Nikolaj Kirke og 3. Oktober s. A. fik hans Enke Magdalene Friis Bevilling til at fortsætte Driften af Mandens Apotek, »eftersom han derpaa stor Bekostning haver anvendt.«³²⁾ I den foran omtalte Fortegnelse af Januar 1659 over vaabenført Mandskab finder vi »Malene sal. Samuel Meiers Hus« under Højbrostræde; og som Be-

boere nævnes Adam Rosse, Jacob Becker (den senere Apoteker i Odense), Henrik Brinckmann og Henrik Fahrenholtz, vel Medhjælperne i Apoteket, og en studiosus Mogens Friis, vel en Slægtning af hende. Hun staar i Listen opført mellem Gert Brask og Dr. Povl Moth, og skulde derefter at dømme have boet i Ejendommen paa det søndre Hjørne af Læderstræde og Højbrostræde. Om denne Gaard vides bl. a., at den i 1626 af Kongen blev skødet til Borger Steffen Rode; den ejedes senere en Del Aar af dennes Enke Marie, og i Grundtaksten af 1661 opføres som dens Ejer en Frans Rode; Gaarden har da formentlig hele Tiden været i denne Families Eje, selv om ingen af dette Navn nævnes i Belejningslisterne.

Det er da ogsaa mere sandsynligt, at der er Tale om den næste, maaske en Del af den næste, Grund i Rækken; der er for disse Ejendommens Vedkommende lidt Uoverensstemmelse mellem Grundtaksterne og Belejningslisterne med Hensyn til den Rækkefølge, hvori Ejernavnene er opførte; men hvad der gør det rimeligt, at Magdalene Friis (og før hende vel Samuel Meier selv) har haft Apoteket i Højbrostræde lige ved Læderstræde skraas overfor den gamle Apotekergaard, er den Omstændighed, at Listerne fra 1645, 1652 og 1653 paa dette Sted nævner en Daniel Friis (i Mandtallet fra 1645 er Navnet blevet til »Daniel Lus«). Yderligere Oplysninger om ham har jeg ikke kunnet finde, men det har maaske været en Slægtning af Magdalene Friis, som efter ham har overtaget Gaarden. Af lang Varighed blev Magdalene Friis's Virksomhed som Apoteker nu ikke; allerede i Juni 1659 blev hun begravet i St. Nikolaj Kirke ved Siden af sin salige Mand.

Noget yderligere udover det her anførte om, hvilke Ejendomme Samuel Meier og hans Enke har besiddet, kan næppe erfares. Der findes ingen Skifter, Ansøgninger, Testamenter eller lignende efter dem; og Københavns Pantebøger, der jo ellers har givet nogle Oplysninger af denne Art om andre Apotekere, mangler for Tidsrummet $^{28}/_4$ 1656— $^{6}/_5$ 1667, netop det Tidsrum, der her har Interesse. Et kan imidlertid anses for givet, at det i al Fald ikke var i den tidligere Apotekergaard i Højbrostræde, at Samuel Meier og hans Enke drev deres Apotek.

— — —

3 Aar før sin Død havde Samuel Meier den Oplevelse at se Hovedstaden faa sit fjerde privilegerede Apotek; og det var igen en af Kongens Hofapotekere, Diderik Strube, der fik Bevillingen, dat. Riberhus 30. Marts 1655.³³⁾ Strube indrettede sit Apotek i en Gaard »Ved Stranden«, nuv. Gl. Strand; i Grundskatten af 1653 sættes Gaarden til 2000 Rdl.; i Grundtaksterne af 1661 og 1668 staar den opført til 1000 Rdl. I Mandtal over Tjenestefolk af 1652 opføres Strube med 2 Tjenestepiger; i Listen over vaabenført Mandskab af Januar 1659 nævnes foruden ham selv 2 Svende: Cyriacus Cathe (senere Apoteker i Trondhjem) og Anders Wolman. Diderik Strube døde i Slutningen af 1667, og hans Enke har næppe fortsat Apotekets Drift; i al Fald kendes ingen Bevilling for hende. Nogen Forbindelse mellem Strubes Apotek og Byens andre, enten tidligere eller senere, kan ikke paavises.

4 Maaneder for Samuel Meiers Død fik Byen igen en ny Apoteker, og et nyt Apotek, ved den Bevilling, som den 11. Maj 1658 udstedtes for Johannes Kirchhoff; dette Apotek bestaar endnu som »Kong Salomons Apotek«. Om København herved pludselig fik 5 privilegerede Apoteker, kan desværre ikke afgøres med Sikkerhed; det sandsynligste er dog, at Kirchhoff har været Johannes Woldenbergs Afløser som privilegeret Apoteker. Paa dette Tidspunkt har Woldenberg sikkert været død; det sidste, jeg har kunnet finde om ham, er, at han den 24. December 1655 udstedte en Obligation paa 300 Daler in Sp. til en Diderich Günther; og som foran omtalt staar hans Enke opført i Belejningslisterne fra 1659. I disse Lister findes Kirchhoff ikke, og han har da paa det Tidspunkt, midt under Byens Belejring, næppe paabegyndt Indretningen af sit Apotek. Først i Grundtaksten af 1661 nævnes han som bosiddende i København, og havde da sit Apotek i Skindergade i Klædebo Kvarter; stedsfæstet af E. Dam som den østlige Del af nuværende Skindergade Nr. 32, Hjørnet af Fiolstræde.

IV.

I den Række af Apotekere, som »den farmaceutiske Stat« har opført som Indehavere af det københavnske Svane-Apotek, er vi nu naaet til Christopher Heerfordt. Inden vi nærmere undersøger, dels om hans Apotek virkelig er det nuværende Svane-Apotek og dels om det paa en eller anden Maade kan knyttes til et af de allerede omtalte Apoteker eller i modsat Fald Heerfordt altsaa er Svane-Apotekets Grundlægger, vil det være paa sin Plads at se lidt paa, hvorledes det er gaaet den gamle Apotekergaard i Højbrostræde efter Margrethe Kalckauens Død i 1620.

Som foran omtalt efterlod hun sig som Arvinger Datteren Katrine og dennes Mand Rafn (Rem) Petersen Kontrafejer, og det ligger derfor ret nær at antage, at disse har taget Gaarden i Besiddelse. Noget derom har jeg dog ikke kunnet finde. I 1620 og 1633 nævnes Rafn Petersen som boende paa Amagertorvs Nordside lige ved Hjørnet af Købmagergade; i 1645 boede han paa Købmagergades østlige Side (i Købmager Kvarter); ingen Steder nævnes han i Forbindelse med Højbrostrædegaarden; denne har Arvingerne derfor muligt solgt kort efter Margrethe Kalckauens Død, uden at

vi er i Stand til at afgøre, hvem der har været Gaardens Køber.

Det ret mangelfulde Materiale, der staar til Raadighed, muliggør nemlig ikke at opstille en nøjagtig kronologisk Ejerrække for Aarene 1620—60, men en Del derom kan vi dog faa at vide. Gaarden var, som tidligere nævnt, i 1620 ikke længere Hjørneejendom til Amagertorv; denne ejedes af Klædekræmmer Henrik Berner. Allerede i 1604 omtales Berner som boende i Højbrostræde og forekommer paa samme Sted i Jordebøgerne af 1609 og 1620. Han har, i al Fald ved sin Død i 1632, været i Besiddelse af hele Hjørnekarréen Højbrostræde—Amagertorv—Store Færgestræde med Apotekergaarden som den sydlige Grænse. Efter hans Død blev Grunden udskiftet i »5 Vaaninger og et 3 Fags Hus«. Dette Hus har grænset op til Apotekergaarden i Højbrostræde og har særlig Interesse, da der kendes et Købebrev af 20. Maj 1632, hvorved Hofapoteker Peter Gagelmann købte dette Hus af Elisabeth sal. Ditlev Berners (vel en Søn af Henrik Berner.³⁴) I 1656 nævnes som Ejer af dette Hus og af Gaarden syd for det, altsaa den tidligere Apotekergaard, en Kræmmer Jacob Hoe, og det siges udtrykkeligt, at Hoe var Gagelmanns Efterfølger som Ejer. Hvornaar Jacob Hoe har købt det 3 Fags Hus og Apotekergaarden af Peter Gagelmann, kan næppe afgøres; men endnu i 1649 var Gagelmann Ejeren, men da ikke længer Beboeren. I Følge Pantebogen pantsatte han nemlig i dette Aar sine Gaarde i Højbrostræde til sin Svoger Jens Bruun paa Samsø for 3000 Rdl. Hovedstol;³⁵) paa det Tidspunkt var han imidlertid selv bosiddende Borger i Helsingør.

I 1633 betalte Gagelmann Afgift af en Bod og Kælderhals i Højbrostræde og af en Kælderhals i Store Færgestræde (henholdsvis 2½ Mk. og 4 Sk.) og har da paa det Tidspunkt været Ejer af Gaarden. Hvornaar han har købt den, vides ikke, men han har rimeligvis været Ejer af den, inden han i 1632 købte det omtalte Hus. I 1620, samtidigt med at han var Kongens Hofapoteker, drev han borgerlig Næring i Byen med at »tappe Vin og Øl«; i en Fortegnelse fra dette Aar over kgl. Tjenere, der driver borgerlig Næring, findes han opført under Rosengaard Kvarter og er fritaget for Vagt i Byen; i en tilsvarende Fortegnelse af 1623 nævnes han derimod slet ikke.³⁶⁾ I Aarene 1627—30 stod han ikke i Kongens Tjeneste, og han har da vel udelukkende levet af sin Øl- og Vintappernæring, maaske allerede paa det Tidspunkt i Forbindelse med det Gæstgiveri, han i de følgende Aar drev i stor Stil sammen med sin Hustru Inger. Det vides ganske vist, at han i disse Aar var Ejer af en Del Boder og Haver udenfor Byens Østerport i den nuværende Bredgade, men det er dog vel mest sandsynligt, at han har drevet sin borgerlige Næring inde i selve Byen, og da i sin Gaard i Højbrostræde. I Folge Mandtalslisten af 1645 boede paa dette Tidspunkt i Gaarden: »Petter Gagelmann, hans hustru, Thore Pedersdatter, Sine Pedersdatter, Else Jensdatter, Søren Sørensen og Jens Hansen«; i Gaardens Lejekælder boede »Rasmus Rasmussen og hans hustru«.

Peter Gagelmann stod en Del Aar i Christian IV's Tjeneste. I 1613—14 nævnes han i Rentemester-Regnskaberne som »tjenende udi kgl. Majestæts Apotek paa Københavns Slot«. Efter en Uddannelsesrejse i Udlan-

det, til hvilken der 10. Juli 1615 blev udbetalt ham 40 Daler til Tærepenge som en Gave fra Kongen, kom han ved Hjemkomsten igen i dennes Tjeneste. Med Undtagelse af Aarene 1627—30 virkede han nu fra 1618 som Hofapoteker »udi kgl. Majestæts Lysthave uden for Byen,« med andre Ord i Laboratoriet i Rosenborg Have, indtil han fra 24. April 1634 fik sin endelige Afsked.

Egentlig Apotekernæring har han næppe drevet, medens han boede i Højbrostræde; nogen Bevilling for ham som Stadapoteker kendes i al Fald ikke; men helt fornægtet sit gamle Kald har han dog heller ikke. I Aarenes Løb har han (i Følge Rentemester-Regnskaberne) leveret en stor Del Konfekter og Sukkervarer til Hoffet, derimod ikke egentlige Lægemidler. Hans Hovederhverv var dog Gæstgiveriet, der aabenbart var første Klasses. I 1632 boede bl. a. Hertugerne Frederik og Ulrik hos ham i 6 Uger, og i de følgende Aar findes i Regnskaberne Udbetalinger til ham eller hans Hustru for Logement og Traktering af forskellige fyrstelige Gæster eller disses Udsendinge og deres Tjenerskab. I September—Oktober 1634 under Prinsens Bilager leverede han saaledes Fortæring til de svenske Gesandters Folk, ialt 50 Personer. I 1643 boede den brandenburgske Kurfyrstes Afsendinge med Tjenerskab hos ham; det fik han først Betaling for i 1652. Paa det Tidspunkt boede han i Helsingør, hvor vi finder ham fra 1648*), og hvor han 19. Januar 1649 gjorde sin Bor-

*) I et Brev i Sjæll. Tegnelser 1648—50, Fol. 45, dateret 28. December 1648, nævnes Gagelmann som boende i Helsingør.

gered. Han er sikkert død i første Halvdel af 1658; endnu i 1657 nævnes han i de helsingørske Tingbøger i Stævningssager, men 14. Juni 1658 blev Inger sal. Peder Gagelmann fritaget for borgerlig og Bys Tynge i Helsingør.³⁷⁾

I det længste Tidsrum af de her omhandlede 40 Aar har altsaa Peter Gagelmann været den gamle Apotekergaards Ejer og Beboer. Med Sikkerhed kender vi ham som Gaardens Ejer fra ca. 1632—33; og alene dette omstøder den foran omtalte Formodning, at Apoteker Esaias Fleischer skulde have boet i Gaarden indtil 1637. Som hans Efterfølger som Ejer kender vi Kræmmer Jacob Hoe, der rimeligvis har overtaget Gaarden omkring 1649.

Hoe nævnes som Gaardens Ejer i Mandtal over Tjenestefolk af 1652 (med een Tjenestepige) og ligeledes i Grundskatten af 1653 (Gaarden opført her til 2000 Rdl.); og i Arent-Berntsens Jordebog af 1656 nævnes igen en Jacob Hoe, der dog sikkert er en Søn af den førstnævnte; 1. September 1654 begravedes nemlig en Jacob Hoe i St. Nikolaj Kirke. Af Jordebogen fra 1656 fremgaar det klart, at Hoes Gaard netop var Apotekergaarden (senere Mtr. Nr. 75). Der nævnes heri en Joachim Friderich Jaans som Ejer af den Gaard, Jost Steemand tilforn ejede, liggende »paa det østre Hjørne af Højbrostræde sønden for Amagertorv og norden for Jacob Hoes Gaard«; og at Gaarden ogsaa paa det Tidspunkt havde Facade til Store Færgestræde fremgaar af samme Jordebog, hvori det anføres, at Lærredskræmmer Claus Wilde, der var Ejer af senere Matr. Nr. 78, boede »norden for Jacob Hoes Baghus«.³⁸⁾ (Mandag den

9. August 1652 pantsatte Kræmmer Jacob Hoe sine Gaarde i Højbrostræde til Doctor Henrik Fiuren for Capital 3000 Rdl. in Sp.³⁹).

I Fortegnelsen over vaabenført Mandskab af Januar 1659 opføres paa dette Sted »Margrethe sal. Henrik Rosenmeyers«, og den næste i Rækken er Rodemester Jockum Karnatz, om hvem vi gennem de følgende Grundtakster med Sikkerhed ved, at han var Ejer af Hjørnegaarden, tidl. Jost Steemanns Gaard. I Indkvarteringslisten fra December 1659 finder vi i hendes Sted opført en »Christen Bech den Unge«, men i en ny Indkvarteringsliste af 20. Januar 1660 har vi Margrethe Rosenmeyer igen. Hendes Nærværelse paa dette Sted synes dog ret forklarlig, idet nedenstaaende Uddrag af St. Nikolaj Kirkes Begravelsesprotokoller viser Familieforbinding mellem Slægterne Hoe og Rosenmeyer *). At Rosenmeyers Enke har været Ejer af Gaarden, er næppe sandsynligt; hun har sikkert kun været Lejer eller Bruger af den; medens Gaarden stadig, lige til 1660—61, da Christopher Heerfordt overtager den, har været i Jacob Hoes Eje. For denne sidste Antagelse taler, at det i en Fortegnelse fra 1677 over »Stads Huse og Vaaninger, hvoraf gives Jordskyld inden Byen«⁴⁰) siges, at »Christopher Heerfordt tilhører nu Sal. Jacob

*) Henrik Rosenmeyer (den Ældre) begr. ¹⁸/₈ 1638, gift med Margrethe Rosenmeyer (den Ældre) begr. ²⁷/₂ 1655; disse boede ikke i den tidligere Apotekergaard, men i en anden Gaard paa Højbrostrædes vestlige Side; denne Gaard gik over til en Carl Rosenmeyer. Henrik Rosenmeyer (den Yngre), begr. ²⁵/₉ 1658; hans Enke, der altsaa ogsaa hed Margrethe, maa være den ovennævnte Beboer af Gaarden i 1659. Familien Rosenmeyer havde sit Gravsted i St. Nikolaj Kirke, og i 1713 fornyede Sieur Jacob Hoe »dette sin Mormoders Begravelsessted.«

Hoes forrige Gaard«; denne Fortegnelse vilde vel ellers have nævnt den mellem disse eventuelt værende Ejer. Grundtaksten af 1661 nævner Apoteker Heerfordt som Gaardens Ejer.

Gennem disse Meddelelser er det tydeligt fastslaaet, at det Apotek, som Christopher Heerfordt den 6. September 1660 fik Bevilling til »at anrette og for sin Livstid at holde« i København, blev indrettet i denne Gaard i Højbrostræde paa den Grund, hvor Willum Uno og hans Efterfølgere havde haft deres Apoteker-gaard liggende. Bestemmelsen (»for sin Livstid« fik Heerfordt ophævet ved et andet Kongebrev, oven i Købet af samme Dato, der gav ham Ret til at lade Apoteket gaa i Arv til en af sine Sønner.⁴¹⁾

Efter Sønnen, Christopher Heerfordt den Yngres, Død, var Apoteket i dennes Enkes Besiddelse en Række Aar og gik derefter over i hendes Dattersøns, Christopher Heerfordt Mangors Eje. Denne solgte 1781 Apoteket til Johannes Andreas Myhlenteth, som flyttede det til Østergade til det Sted, hvor Apoteket endnu findes under Navn af Svane-Apoteket.

V.

I de foregaaende Afsnit har jeg nu fremsat en Del af de Oplysninger om de københavnske Apotekere i det 17. Aarhundredes første Halvdel, som det hidtil er lykkedes mig at samle sammen i Arkiver og Biblioteker. Der kan selvfølgelig fortælles en Del endnu om dem, om deres Livsvirksomhed, deres sociale Stilling, deres Slægtskabsforhold osv., men det anførte synes tilstrækkeligt til at dokumentere, at den farmaceutiske Stats (og tidligere Værkers) Meddelelser om Svane-Apoteket i København, trænger til en grundig Revision. Det fremgaar tydeligt af det foregaaende, selv ved en overfladisk Betragtning, at det Heerfordtske Apotek, som vi ved er = det nuværende Svane-Apotek, ikke har nogen som helst Tilknytning til det første Højbrostræde-Apotek, og at dets hidtidige Plads som Nr. 1 i Rækken af de bestaaende Apoteker derfor ikke er den rigtige. Samtidigt med at vi nu vil søge at sætte Svane-Apoteket paa den rette Plads, vil vi imidlertid søge at besvare et andet Spørgsmaal, som straks melder sig med Krav om Besvarelse: »Hvilket af de nu bestaaende københavnske Apoteker er da det ældste?»

Til at besvare dette Spørgsmaal vil vi benytte de foran meddelte Oplysninger, der fortæller os dels om, hvor i Byen de forskellige Apotekere har haft deres Officiner, dels om hvem af dem, der med Sikkerhed kan siges at have været Ejere af det samme Apotek, og endelig om hvilke af disse Apoteker, der paa Basis af historiske Kendsgerninger kan føres videre frem i Tiden til de i vore Dage bestaaende.

Inden vi paa rette Maade kan løse denne Opgave, er det imidlertid nødvendigt, at vi stiller os klart, hvilke Betingelsers Tilstedeværelse der maa forlanges, for at det med Sikkerhed kan fastslaas, at netop de og de Apotekere maa opføres som Indehavere af et og samme Apotek.

Det er først og fremmest nødvendigt for at kunne opbygge de danske Apotekers Historie paa et ensartet Grundlag at drage en skarp Grænse mellem de privilegerede og upriviligerede Apotekere. Selv om en Apoteker bevisligt har drevet Apotekernæring i samme By, ja i samme Hus, i samme »Butik« en lang Aarrække, inden han var i Stand til at kunne sætte Betegnelsen »kgl. privil.« paa sit Skilt, kan vi først fra denne Dag regne ham med blandt Landets Apotekere, og Dagen for Bevillingens Udstedelse er den Faktor, der bestemmer hans Apoteks Plads i den kronologiske Rækkefølge. Efter 4. December 1672, da Christian V's Apotekerlov gav de bestemte Regler og drog de faste Rammer omkring Apotekernæringen, er Forholdet simpelt nok; alt, som ikke kommer ind under Lovens Bestemmelser, kommer ikke i Betragtning. Men før dette Tidspunkt, bl. a. altsaa for det her omhandlede Tidsrum, er det

nødvendigt at definere et Apotek som en Medicinalhandel, der drives beskyttet af forskellige Privilegier, meddelte Indehaveren gennem en kongelig Bevilling. Saa godt som alle Landets større Byer, og naturligvis ikke mindst Hovedstaden, er nemlig før 1672 i Stand til at opvise en Mængde upriviligerede Apotekere, hvoraf en Del senere fik Bevilling. I en hel Del Tilfælde har netop denne deres Virksomhed, med at forsyne Byens Indvaanere med Lægemidler, talt til Gunst for Opfyldelsen af deres Begæring om at faa deres Forretning privilegeret; en Begæring de vel som oftest fremsatte for derved at sikre sig et Monopol, et Værn mod Indgreb i Næringen fra Købmænds, Bartskeerers og andre upriviligerede Kollegers Side.

Som det første og væsentligste maa vi da opstille den Betingelse, at vedkommende Apoteker har haft kongelig Bevilling. Og af denne Bevillings Ordlyd alene vil vi som oftest være i Stand til at afgøre, om vedkommende Apoteker kan knyttes til andre tidligere Apoteker i samme By, idet Bevillingen som Regel anfører Grunden til dens Udstedelse. En meget hyppig forekommende Grund var den, at Apotekeren havde ægtet sin Formands Enke og derved gennem Ægteskabet var kommet i Besiddelse af Apoteket, til hvilket han derefter søgte sin Formands Bevilling overført paa sig. Det kan vel nok betragtes som det mest oplagte Tilfælde, hvor baade Ejendom, Apotek med Inventar og Varer, Bevilling og Hustru bliver de fælles Tilknytningspunkter. En anden ogsaa ret hyppig Grund er den, at Bevillingen udstedes i Henhold til, at en Apoteker i levende Live har faaet Kongens Tilsagn om, at

hans Apotek med Privilegier maa gaa i Arv til Enke, Son, Datter eller Arvinger; der er heller ikke her nogen Tvivl om, til hvilket Apotek en saadan Bevilling skal henføres. Ogsaa det Tilfælde indtræffer naturligvis, at en Apoteker inden sin Død har solgt sit Apotek; og naar dette Salg, som det i Reglen sker, fremgaar af Bevillingen, der betegner vedkommende Apotek som »solgt og afhændet« til eller »tilforhandlet« af den nye Bevillingshaver, er vi heller ikke her i Tvivl om, at de 2 Apotekere skal knyttes til samme Apotek.

Men hvis nu selve Bevillingen ikke giver os nogen Underretning om, hvilket Apotek den nye Apoteker maa drive, hvilke andre foreliggende Grunde kan da berettigede os til at knytte ham til et i Forvejen bestaaende Apotek? Der vil kunne foreligge forskellige ad anden Vej fremkomne Oplysninger. Gennem Købekontrakter, Skøder o. lign., kan vi have erfaret, at bemeldte Apoteker, inden han søgte om sin Bevilling, har købt et bestemt Apotek; gennem hans Ansøgning, muligvis af Kirkebøgerne, eller andet Steds fra, har vi faaet at vide, at han har ægtet en Forgængers Enke eller Datter og paa den Maade er kommet i Besiddelse af Apoteket; eller vi ved maaske, at han i en Aarrække har været »Provisor« paa Apoteket, og nu efter sin Principals Død er tilsinds at ville fortsætte hans Virksomhed. Vi vil ved Hjælp af disse Oplysninger + Bevillingen være berettigede til at knytte vedkommende Apoteker til det bestemte Apotek.

Der kan dernæst foreligge det Tilfælde, at det af selve Bevillingens Ordlyd fremgaar, at en Apoteker er en af-død eller bortrejst Kollegas Efterfølger qua privilegeret

Apoteker i vedkommende By; uden at vi hverken gennem Bevillingen eller ad anden Vej er i Stand til at paavise, at det ogsaa er Forgængerens Forretning, som herved bliver fortsat. Er der Tale om en By med kun ét privilegeret Apotek, for hvilket vi ved Hjælp af denne Bevilling bliver i Stand til at opstille en ubrudt, kronologisk Række af Bevillingshavere, vil vi vel som Regel knytte den paagældende Apoteker til dette Apotek, da der jo i dette Tilfælde er den mest overvejende Sandsynlighed for, at det drejer sig ogsaa om samme Forretning. Vi befinder os her paa en noget usikker Grund ved at maatte benytte en Blanding af Kendsgerning og Formodning; og naar vi alligevel foretager dette Skridt, bør det kun være den Undtagelse, der bekræfter den almindelige Regel, som, efter min Mening, bør være: at der maa foreligge sikre Meddelelser om, at ikke blot Bevillingen men ogsaa Apoteket (Forretningen) overgaar til den nye Bevillingshaver, for at de 2 Apotekere kan betragtes som Indehavere af det samme Apotek. En Regel, som i alle Tilfælde bør følges, hvor det drejer sig om en By med 2 eller flere samtidige privilegerede Apoteker.

Er vi ikke i Besiddelse af autentiske Oplysninger i saa Henseende, maa vi behandle denne Apoteker paa samme Maade som i det sidste Tilfælde, der kan forekomme: at der hverken gennem Bevillingen eller ad anden Vej er givet os faste Tilknytningspunkter. Vi maa da opføre dette Apotek som et selvstændigt Apotek uden Tilknytning til hverken tidligere eller senere, kun opretholdt i vedkommende Bevillingshavers Levetid. Saadanne isolerede Apoteker er ikke ualminde-

lige i det 16. og 17. Aarhundrede, hvor Kongen ofte som en særlig Naade og Gunst gav en Livlæge eller Hofapoteker en Apotekerbevilling som Belønning for tro Tjeneste og andre gode Gerninger.

Jeg har behandlet dette Spørgsmaal ret udførligt, fordi den rette Afgørelse deraf er af principiel Betydning; blandt andet, som det nu skal ses, naar vi skal opstille de i nærværende Afhandling omtalte københavnske Apoteker i kronologisk Orden.

— — —
Det ældste af de omtalte Apoteker er det i 1536 oprettede Apotek i Kongens Gaard i Højbrostræde. Som udførligt omtalt i første Afsnit, er der ingen Tvivl om, at vi for Tidsrummet 1536—1620 kan opstille en nøjagtig kronologisk Række af Apotekere: Dieck, Willum Uno, Wermelskirchen, Wendtzke og Kalekauen, som alle har været Indehavere af eller rettere alle haft Bevilling til netop dette Apotek. Ligeledes ved vi, at dette Apotek efter 1620 ikke er fortsat i Højbrostræde; og der staar da for dettes Vedkommende kun tilbage at undersøge, om det muligvis er fortsat andet Steds, i et af de efter dette Tidspunkt oprettede Apoteker.

Det næste Apotek i Rækken bliver det, hvortil Hans Stein i 1609 fik Bevilling; vi ved om det, at Stein selv drev det til sin Død i 1629, at det derefter i 6 Aar blev drevet paa hans Sons Vegne af Johannes Woldenberg som Bestyrer, og at denne derefter selv, efter forinden at have ægtet Steins Enke, var Indehaver af Apoteket til sin Død i sidste Halvdel af 1650'erne. Om Apotekets Beliggenhed ved vi, at det i den længste Del af dette Tidsrum havde til Huse i Ejendommen paa det vestlige

Hjørne af Klosterstræde og Skindergade. Det er udelukket, at dette Apotek kan være en Fortsættelse af Højbrostræde-Apoteket, da det er 2 i en Række Aar samtidige selvstændige Apoteker, der ikke paa noget Punkt har Tilknytning til hinanden. Spørgsmaalet bliver da ogsaa for dette Apotek blot, om det efter Woldenbergs Død er fortsat i et andet.

I 1620 fik Esaias Fleischer Bevilling som Apoteker i København; om hans Apotek ved vi, at det var indrettet i hans Ejendom paa Hjørnet af Hyskenstræde og Amagertorv, hvor han inden dette Tidspunkt havde drevet uprilegeret Apotekernæring i en Del Aar, som en foregaaende uprilegeret Apotekers, Werner von Klewes, Efterfølger. Endvidere ved vi, at Fleischers Apotek er = det nu bestaaende Love-Apotek; der kendes for de siden da forløbne 300 Aar en fuldstændig ubrudt Apotekerrække, og Apoteket har i hele sin Levetid været beliggende paa samme Sted. For dette Apoteks Vedkommende staar da tilbage at undersøge, om det muligvis kan betragtes som en Fortsættelse af Apoteket i Højbrostræde. — Fleischers Udnævnelse til Apoteker foreligger i et kgl. Brev af 12. Sptbr. 1620, der udnævner ham og hans i Forvejen privilegerede Kollega Hans Stein til Apotekere i København, i Overensstemmelse med den allerede i 1609 tagne Beslutning, at Byen indtil videre Anordning skulde have 2 saadanne (i 1609 galdt Udnævnelsen som tidligere omtalt Stein og Mathias Kalckauen). Da vi nu ad anden Vej har bragt i Erfaring, at Udstedelsen af denne nye Dobbeltbevilling var foranlediget ved, at Kalckauen og hans Enke var døde, berettiger Bevillingen os til at betegne Fleischer som

Kalckauens Efterfølger qua privilegeret Apoteker i København. Men da Kongebrevet som Følge af dets egentlige Hensigt, at bringe Antallet af privilegerede Apotekere i Ovensstemmelse med Bestemmelsen af 1609, kun omhandler Personerne men ikke deres Apoteker, kan vi ikke paa Grundlag af Bevillingen opføre Kalckauen og Fleischer som Indehavere af samme Apotek. I Overensstemmelse med de foran opstillede Regler maa vi derfor undersøge, om der ad anden Vej kan findes en saadan Berettigelse. Men de Kendsgerninger, vi har at bygge paa, taler absolut i modsat Retning; alene den Omstændighed, at Fleischer i Forvejen havde sin egen Forretning, sit eget omend uprivilegerede Apotek, udelukker, synes det mig, at vi kan betragte de 2 Apotekere som Ejere af samme Apotek. Naar dertil kommer, at vi intet ved om Højbrostræde-Apotekets Skæbnelike efter Margrethe Kalckauens Død, — det kan jo eventuelt være fortsat en Tid som uprivilegeret — er vi ikke i Stand til andet og mere end at flytte Skiltet »kgl. privil.« fra Kalckauens Apotek hen til Fleischers, og maa, som hidtil, fastsætte Løve-Apotekets Oprettelsesdato som privilegeret Apotek til 12. September 1620.

I 1644 fik Hofapoteker Samuel Meier Bevilling til at oprette et nyt tredie Apotek i København; vi faar straks herved at vide, at dette Apotek intet har at gøre med Byens andre eller tidligere Apoteker. Samuel Meier drev Apoteket til sin Død i September 1658, hvorefter det fortsattes af hans Enke, til hun døde i Juni 1659. Er dette Apotek nu ophørt at bestaa med hendes Død eller muligt fortsat i et andet?, er det Spørgsmaal, der skal besvares med Hensyn til dette Apotek.

Det næste, fjerde, Apotek fik Byen i 1655 ved den Bevilling, som d. A. blev givet Hofapoteker Diderik Strube; det indrettedes i en Gaard »Ved Stranden«. Hverken gennem Bevillingen eller paa anden Maade har dette Apotek Tilknytning til Byens tidligere eller senere; det maa betragtes som ophørt at bestaa ved Strubes Død i 1667.

Den 11. Maj 1658 fik Johannes Kirchhoff Tilladelse til at »anrette« et Apotek i København, og om dette ved vi, at det er = det nuværende »Kong Salomons Apotek«. Kan det betragtes som en Fortsættelse af et af Byens tidligere? Der vil i saa Tilfælde kun kunne være Tale om Woldenbergs Apotek i Skindergade. Da vi ikke med Sikkerhed kender, og sikkert heller aldrig erfarer, hvornaar Woldenberg er død, men kun ved, at det er sket inden Januar 1659, da Listerne over Voldmandskabet blev udfærdigede; og da Kirchhoffs Bevilling ikke udtaler noget om, at han bliver Apoteker i Stedet for en anden (in casu Woldenberg), kan vi ikke engang med Sikkerhed betegne ham som Woldenbergs Efterfølger qua privilegeret Apoteker, hvilket han dog vel nok har været. I den nævnte Liste over Voldmandskabet opføres Woldenbergs Enke med »en Svend og en Karl« i sin Husstand; vi kan maaske deraf formode, at hun efter sin Mands Død har fortsat hans Forretning, uden Bevilling. I denne og de andre Lister fra 1659 findes Kirchhoff slet ikke; omvendt derimod i Grundtaksten af 1661; her findes Woldenbergs Enke ikke, medens Kirchhoff opføres som bosiddende Apoteker i Skindergade (dog ikke i den Woldenbergske Ejendom). Disse Oplysninger kan maaske tages til Indtægt for en Formod-

ning om, at Kirchhoff alligevel har fortsat Woldenbergs Apotek; men det bliver kun Formodning, Kendsgerningerne mangler. »Kong Salomons Apotek«s Oprettelsesaar maa vi vedblivende sætte til 1658. Men derved maa vi samtidigt lade det Stein—Woldenbergske Apotek opføre at bestaa som privilegeret Apotek med Woldenbergs Død, før Januar 1659.

—Og vi er da naaet til det Heerfordtske Apotek, der oprettedes ved Bevilling af 6. September 1660. Om det ved vi, at det er = det nuværende Svane-Apotek paa Østergade, hvortil det flyttedes i 1782, efter indtil dette Aar at have ligget i Højbrostræde, samme Sted som det første Højbrostræde-Apotek. Spørgsmaalet, der skal besvares dette Apotek vedrørende, er: har Heerfordts Apotek nogen Tilknytning til et af Byens tidligere bestaaende eller skal Svane-Apotekets Oprettelsesaar sættes til 1660? Der vil, som det fremgaar af det foregaaende, kun kunne blive Tale om Samuel Meiers Apotek, hvilket vi foreløbig har afsluttet ved hans Enkes Død i Juni 1659. Christopher Heerfordt maa, selv om Bevillingen intet siger derom, betragtes som Meiers Efterfølger qua privilegeret Apoteker i København. Men om nogen direkte Forbindelse mellem de 2 kan der sikkert ikke være Tale; Heerfordt fik først sin Bevilling 5 Fjerdingaar efter Magdalene sal. Samuel Meiers Død, og vi ved, at han indrettede sit Apotek i en hel anden Ejendom, end den hun havde benyttet. Disse Kendsgerninger taler absolut imod at knytte de 2 Apoteker til hinanden; og af Kendsgerninger, der taler for det, har vi ingen. Vi er saaledes nødsagede til at sætte det nu bestaaende Svane-Apoteks Oprettelsesdato til 6. September 1660, og samtidigt afslutte det Meierske Apoteks Levetid med Aaret 1659.

Som hidtil at sætte Svane-Apotekets Oprettelsesaar til 1536 er under alle Forhold forkert. At Fejler hidtil er begaaet, er forstaaeligt, naar man betænker den Ejendommelighed, at Heerfordts Apotek var til Huse paa samme Sted som det første Højbrostræde-Apotek; Manglen paa sikre, udtømmende Oplysninger for det mellemliggende Tidsrum 1620—60 har gjort det ret naturligt at knytte de 2 Apoteker til hinanden. De i det foregaaende bragte Meddelelser, Resultaterne af Undersøgelser af for en stor Del hidtil ukendt eller ubenyttet Materiale, vil formentlig tilstrækkeligt godtgøre, at en saadan Tilknytning er ganske i Modstrid med de faktiske Forhold.

— — —

I skematisk Form vil de nu dragne Slutninger tage sig saaledes ud:

1. Apoteket i Højbrostræde. Oprettet 1536 (1546), ophørt at bestaa 1620.
2. Apoteket i Skindergade (Stein—Woldenbergs Apotek). Oprettet 1609; ophørt at bestaa for Januar 1659.
3. Esaias Fleischers Apotek. Oprettet 1620; endnu bestaaende som Løve-Apoteket paa Amagertorv.
4. Samuel Meiers Apotek. Oprettet 1644; ophørt at bestaa 1659.
5. Diderik Strubes Apotek. Oprettet 1655; ophørt at bestaa 1667.
6. Johannes Kirchhoffs Apotek. Oprettet 1658; endnu bestaaende som »Kong Salomons Apotek« paa Østergade.
7. Christopher Heerfordts Apotek. Oprettet 1660; endnu bestaaende som Svane-Apoteket paa Østergade.

Paa Grundlag af denne kronologiske Fortegnelse kan vi derefter fremsætte Svaret paa det opstillede Spørgsmaal, der maa lyde, at Løve-Apoteket er det ældste af de nu bestaaende københavnske Apoteker. Som yderligere Støtte for dette Svares Rigtighed skal jeg anføre, at Thomas Bartholin i sin Bog »De visitatione pharmacopolorum« (1672) kommer med akkurat den samme Udtalelse. Han skriver, at Lægerne den 13. Oktober d. A. paabegyndte Visitationen af de 4 københavnske Apoteker, og at de begyndte med Fleischers Officin, fordi det var det ældste (»quippe præ urbis est antiquissimæ«)*)

I en ny Udgave af »Den pharmaceutiske Stat« maa det nu bestaaende Svane-Apotek i København altsaa flyttes fra sin hidtidige Førsteplads et godt Stykke længere ned i Rækken, medens det ældste af de nu bestaaende danske Apoteker bliver Løve-Apoteket i Odense. De af afdøde Apoteker E. Dam paabegyndte og af mig fortsatte Undersøgelser vil iøvrigt foranledige flere Omflytninger af de nu bestaaende danske Apoteker med Hensyn til deres Plads i den kronologiske Række; og yderligere Ændringer vil finde Sted, naar engang Apotekerne i de sønderjyske Landsdele bliver fojet ind i Rækken.

*) Velvillig Meddelelse fra Hr. cand. pharm. T. P. Elkjer.

HENVISNINGER.

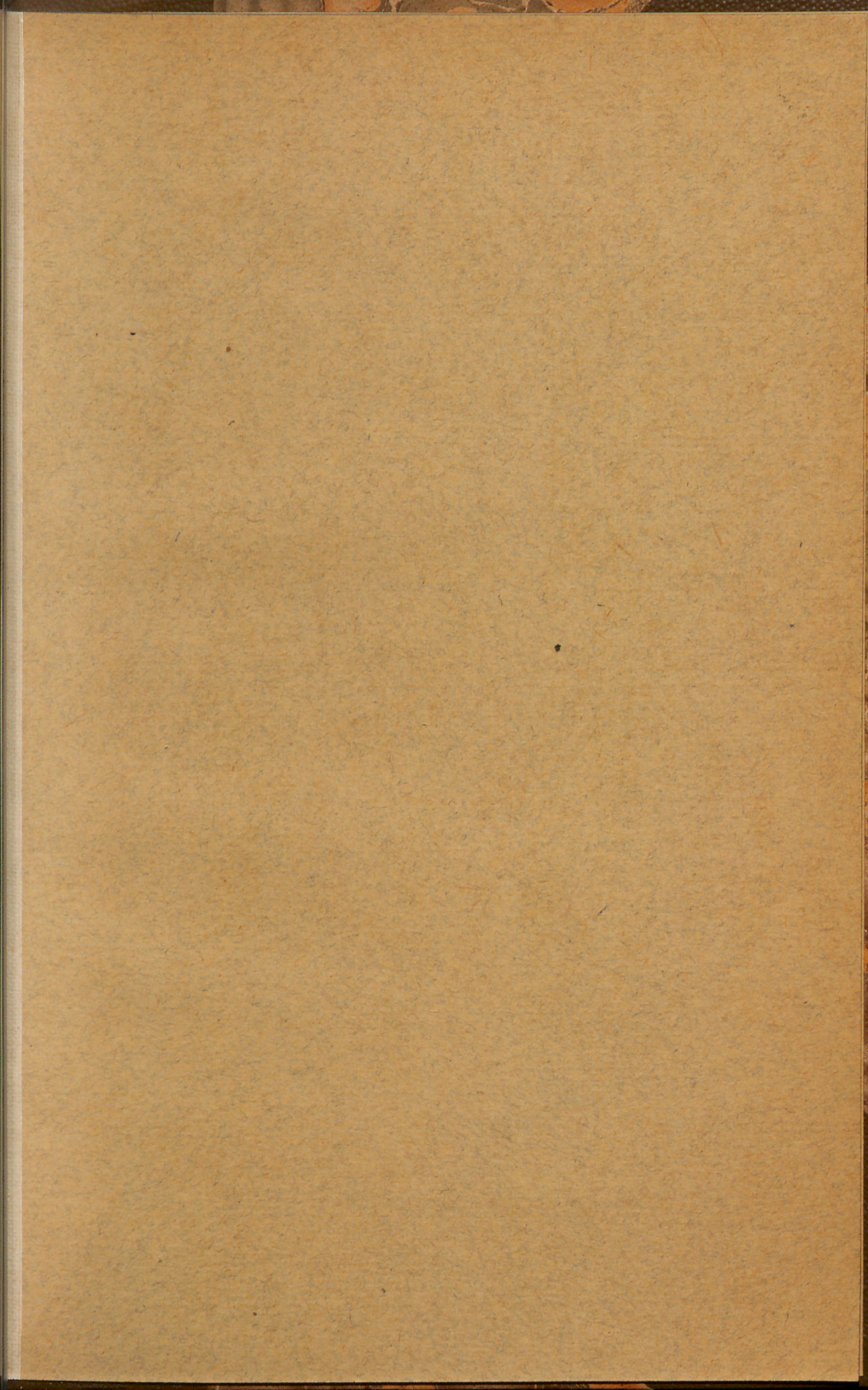
1. O. Nielsen: Kjøbenhavns Historie og Bekrivelse I, S. 145.
2. Kbhvns. Dipl. IV, Nr. 536; Nyt histor. Tidsskr. V, S. 329—39, 604—11.
3. Erslev og Møllerup: Danske Kanc. Registr. 1535—50, S. 303.
4. » » » » » 1535—50, S. 441.
5. Kbhvns. Dipl. Herholdt og Mansa: Saml. til den danske Medicinalhistorie, S. 243—44.
6. Kbhvns. Dipl. II, Nr. 494.
7. Pers. hist. Tidsskr. I R., I B., Side 209. (O. Nielsen: Uddrag af St. Nikolai Kirkes Begravelsesprotokoller).
8. Kancelliets Brevbøger 1588—92, S. 506.
9. Kbhvns. Dipl. II, S. 471.
10. » » II, S. 516.
11. » » II, S. 556.
12. » » I, S. 605 (Jordebog af 1. Maj 1620).
13. » » II, S. 551.
14. Sjæll. Registre XVII, Fol 72—74.
15. Kbhvns. Dipl. III, S. 94.
16. Danske Kancelli, indkomne Sager, ad 1635 ¹¹/₉ (Rigsarkivet).
17. Sjæll. Tegnelser 1632—35, Fol. 438.
18. Kbhvns. Dipl. III, S. 150.
19. » » VI, S. 209 ofl. (Taksering af Boder og Skur samt udenbys Jordskyld 19. December 1633).
20. Kbhvns. Dipl. VI, S. 231 ofl. (Mandtal over Hovedskatten 1645).

21. Regnskab og Forklaring paa de Skatter som ved kgl. Maj.s Breve er paabudte af Kbhvn. 1649—56. Rigsarkivet. (Heri bl. a. »Mandtal over Tjenestefolk. Mortensdag 1652« og »Grundskat af Københavns By, Anno 1653«).
 22. Københavns Pandte Bogh., Begynt Dend. 14. Julij Ao. 1645. Nr. 1, S. 41, 80; Pandtebog udi Kiøbenhaffn begynt 3. Maj 1652. Nr. 2. Fol. 23, 25, 31. (Landsarkivet).
 23. Københavns Borgere 1659. Ved E. Marquard. Kbhvn. 1920.
 24. Rigsarkivets topogr. Saml. Københavnske Gaarde og Huse. 407, 408.
 25. Kbhvns. Dipl. I, S. 450.
 26. » » II, S. 525.
 27. Rentemester-Regnskaber. $\frac{1}{5}$ 1613— $\frac{1}{5}$ 1614, Fol. 346.
 28. O. Nielsen anf. Skr. III, S. 206, 231.
 29. Sjæll. Registre XXI, 1641—48, Fol. 291—93.
 30. O. Nielsen, anf. Skr. IV, S. 464; E. Dam: Kong Salomons Apotek. 1658—1908.
 31. Københavnske Skatteregnskaber 1649—56 (= 21).
 32. Sjæll. Registre XXIV, Fol 275, Nr. 165.
 33. Kbhvns. Dipl. III, S. 438.
 34. Arent Berntsens Jordebog 1656 (Raadhusarkivet).
 35. Kbhvns. Bys Pantebog, Nr. 1, S. 60.
 36. 1620: Kbhvns. Dipl. IV, S. 772; 1623: Fortegnelse paa kgl. Maj.s Folk her udi Kbhvn. boendes, som bruger Købmandsskab med Brøgeri, Øltapperi och anden borgerlig Næring (Dansk Kanc. indk. Sager).
 37. Sjæll. Registre XXIV, Fol. 220, Nr. 104.
 38. Arent Berntsens Jordebog 1656.
 39. Kbhvns. Bys Pantebog, Nr. 2, Fol. 4.
 40. Pontoppidan: Origines Haffniensis, S. 450.
 41. Sjæll. Registre XXIV, Nr. 216, 217, Fol. 652 ofl.
-

NAVNELISTE.

- | | |
|---|---|
| <p> <i>Anne Nielsdatter</i>, 11, 16
 <i>Antonius Apoteker</i>, 10
 <i>Banner, Frands</i>, 26
 <i>Bech (den Unge), Christian</i>, 39
 <i>Becker, Jacob</i>, 31
 <i>Berndt, Baltzer</i>, 12
 <i>Berner, Ditlev</i>, 35
 » , <i>Elisabeth</i>, 35
 » , <i>Henrik</i>, 12, 35
 <i>Bogbinder, Ambrosius</i>, 8, 9, 10, 15
 » , <i>Hans</i>, 8, 10
 » , <i>Hans Meissenheim</i>, 8
 <i>Boye, Peter</i>, 23
 <i>Brask, Gert</i>, 31
 <i>Brinckmann, Henrik</i>, 31
 <i>Bruun, Jens</i>, 35
 <i>Cathe, Cyriacus</i>, 32
 <i>Cathrine Jacobsdatter</i>, se
 <i>Woldenberg, Cathrine</i>
 <i>Dieck, Johan</i>, 9, 10, 15, 46
 <i>Dyseldorff, Wentzel</i>, 24
 <i>Dyssel, Arnold</i>, 23
 <i>Else Clausdatter</i>, 28
 <i>Else Jensdatter</i>, 36
 <i>Fahrenholtz, Henrik</i>, 31
 <i>Fiuren, Henrik</i>, 39
 <i>Fleischer, Esaias</i>, 16, 17, 25, 26, 28, 29, 38, 47, 48, 51. </p> | <p> <i>Fleischer, Maren</i>, se
 <i>Maren Hansdatter</i>.
 <i>Friis, Daniel</i>, 31
 » , <i>Magdalene</i>, 30, 31
 » , <i>Mogens</i>, 31
 <i>Gagelmann, Peter</i>, 35, 36, 37, 38
 » , <i>Inger</i>, 36
 <i>Grubbe, Sivert</i>, 27
 <i>Günther, Diderich</i>, 33
 <i>Hansen, Jens</i>, 36
 <i>Heerfordt (den Ældre), Christopher</i>, 7, 34, 39, 40, 50, 51
 <i>Heerfordt (den Yngre), Christopher</i>, 40
 <i>Hoe, Jacob</i>, 35, 38, 39
 <i>Holck, Detlef</i>, 12
 <i>Holst, Hans</i>, 12, 19
 <i>Holstenius, Johannes</i>, 19
 <i>Høefell, Henrik</i>, 23
 <i>Jaans, Joachim Friderich</i>, 38
 <i>Jens Apoteker</i>, 23
 <i>Kalckauen, Mathias</i>, 7, 11-18, 25, 46, 47, 48
 <i>Kalckauen, Margrethe</i>, se
 <i>Margrethe Giertsdatter</i>.
 <i>Karnatz, Jokum</i>, 39
 <i>Katrine Mathiasdatter</i>, 13, 34
 <i>Kirchhoff, Johannes</i>, 33, 49, 50, 51 </p> |
|---|---|

- Klewe, Werner von* 27, 28, 47
Krabbe, Elsebe, 26
 » , *Gertrud*, 27
 » , *Morten*, 27
 » , *Niels*, 27
Leyel, Sander, 8
Lysius, Johan, 20
Madsen, Johannes, 30
Mangor, Christopher Heerfordt,
 40—
Maren Hansdatter, 25
Margrethe Giertsdatter, 12, 13, 15,
 16, 19, 34, 48
Meier, Henning, 30
 » , *Magdalene*, se *Friis*.
 » , *Samuel*, 7, 29-33, 43, 50, 51
Moth, Povl, 31
Myhlensteth, Joh. Andreas, 40
Müller, Henrik, 30
Pedersen, Rafn (Rem), Kontra-
 feier, 13, 34
Rasmussen, Rasmus, 36
Rode, Frans, 31
 » , *Marie*, 31
 » , *Steffen*, 31
Rosenkrans, Jørgen, 27
 » , *Kristoffer*, 26, 27
Rosenmeyer, Carl, 39
 » , *Henrik*, 39
 » , *Margrethe*, 39
Rosse, Adam, 31
Sandberg, Anders, 27
Sine Pedersdatter, 36
Skeel, Christen, 27
Skram, Peder, 26
Spegelberrig, Jochum, 23
Steemann, Jost, 38, 39
Stein, Hans, 7, 16-29, 46, 47, 50, 51
Strube, Diderik, 32, 49, 51
Surbek (jun.), Simon, 28
Svane, Hans, 23
Sørensen, Søren, 36
Thore Pedersdatter, 36
Thuresen, Frederik, 23
Torbenson, Mogens, 27
Unna, Vilhelm von, se Uno
Uno, Willum, 7, 9, 10, 41, 15,
 40, 46
Wendtzke, Peder, 7, 11, 16, 46
Wermelskirchen, Mathern von,
 7, 11, 15, 46
Vibe, Kristen, 28
Wilde, Claus, 38
Woldenberg, Johannes, 7, 19-25,
 29, 33, 46-51
 » , *Cathrine*, 24
 » , *Hans*, 24
 » , *Johan*, 24
Wolman, Anders, 32
Zoega, Hans, 23



A/S Oscar Praenckel & Co.s Bogtrykkeri.

